

RETROSPEKTIV OPKLARING AF OVERGREB – KAN VI STOLE PÅ BØRNS ERINDRINGER?

Dorthe Berntsen

Artiklen opsummerer en række udenlandske undersøgelser vedrørende små børns erindringsevne, deres modtagelighed for suggestion og troværdigheden af deres vidneudsagn. Erindringsevnen udvikles op igennem barndommen. Børn i førskolealderen er ofte afhængig af voksenstøtte i form af konkrete spørgsmål og stikord, når bestemte erindringer skal hentes frem fra hukommelsen og genfortælles. Af samme grund løber den voksne en risiko for at komme til at påvirke barnet, hvis barnet udspørges på grundlag af en mistanke, og mistanken får lov til at præge de spørgsmål, som stilles. Mange undersøgelser viser, at pågående og gentagne spørgsmål, som kredser omkring mulige, men fiktive, hændelser, kan få børn til at bekræfte ting, som aldrig har fundet sted, og få dem til at give uddybende beskrivelser af sådanne hændelser med egne detaljer. Disse undersøgelsesresultater relateres til den senere tids sager om formodede sexovergreb i daginstitutioner.

For nogle år siden deltog jeg i et sommerseminar i Frankrig, hvor emnet var retrospektiv opklaring af seksuelle overgreb, og hvor mange forskelligartede synspunkter blev præsenteret og mangen gang gav anledning til, at man spurgte sig selv: Hvad skal vi tro? – »Jeg ved hvad jeg skal tro!« svarede en ældre hollandsk vidnepsykolog en aften, hvor vi sad en gruppe og drøftede sagen efter middagen. Forventningsfulde og nysgerrige så vi på ham og bad ham om at forklare, hvad han havde fundet ud af. Han lo og svarede: »Jeg har fundet ud af, at jeg skal se at komme ud af dette her forskningsområde så hurtigt som muligt, fordi det er så modbydeligt.«

Han havde ret. Som forskningsområde er det et af de mest ubehageligt politiserede, som psykologien kan byde på. Udtrykker man en videnskabeligt begrundet skepsis overfor børns pålidelighed i visse situationer, beskyldes man let for at gå de pædofiles ærinde. Lad mig derfor understrege, at vi må gøre hvad vi kan for at bekæmpe denne form for kriminalitet. Samtidig må vi ikke sætte retssikkerheden på spil – heller ikke børnenes.

Dorthe Berntsen er ph.d. og adjunkt ved Psykologisk Institut, Aarhus. Udarbejdelsen af denne artikel var støttet af en bevilling fra Statens Humanistiske Forskningsråd. Forfatteren takker Aase Nørrung, Lars Hem og Jette Fog for råd og kommentarer undervejs.

Synet på børns evne til at huske og genfortælle deres egne oplevelser har ændret sig i løbet af dette århundrede, endda flere gange. Således har også vurderingen af, hvorvidt børn overhovedet kan tilskrives troværdighed som vidner i retlig sammenhæng. Omkring århundredeskiftet herskede der skepsis: Børn var letpåvirkelige og fantasifulde og kunne derfor nemt listes til at sige noget, som ikke passede. En dommer ved en amerikansk domstol advarede i 1893 juryen imod at stole på en seksårigs vidneudsagn på følgende vis:

I charge you that the testimony of the boy (...) should be examined with care and caution, for it is manifest that he is but a boy of tender years ... and children of his age are susceptible of suggestions that are sometimes of erroneous character (Ceci & Bruck, 1996, p. 48).

En endnu skarpere mistro blev formuleret af en belgisk vidnepsykolog, J. Varendonck, i 1911 efter et konkret tilfælde, hvor to mindreårige piger havde givet inkonsistente vidneudsagn i en drabssag: »When are we going to give up, in all civilized nations, listening to children in courts of law?« (Perry & Wrightsman, 1991, p. 24)

I slutningen af halvfjerdsene og begyndelsen af firserne i dette århundrede opstod der – i tilknytning til kanoniseringen af begrebet om det kompetente barn – modsat en forestilling om, at børn altid er pålidelige, at de nærmest under ingen omstændigheder kan bringes til at tale usandt og slet ikke om alvorlige forbrydelser angiveligt begået imod dem selv. Denne opfattelse synes stadig at være den mest fremherskende her i landet, sådan som det afspejler sig i følgende citat fra et vejledende hæfte om forebyggelse af overgreb på børn udgivet af Det Kriminalpræventive Råd i 1996:

Adskillige studier [der henvises til en afhandling fra 1986] taler for, at børn i det store og hele er ligeså pålidelige som voksne. ... Undersøgelser viser også, at børn er ligeså lidt eller ligeså meget påvirkelige af forventninger til, hvad de har set, som voksne er. Man kan i de allerfleste tilfælde regne med, hvad børn fortæller. Det er således sjældent at børn lyver om overgreb (Det Kriminalpræventive Råd, 1996, p. 46).

Ude omkring i verden er der imidlertid opstået en voksende skepsis overfor gyldigheden af den optimistiske vurdering, der her lægges for dagen. En del af denne skepsis grunder sig i, at der fra midten af firserne og op igennem halvfemserne opstod en række sager om seksuelle krænkelser af børn i daginstitutioner, hvor omfanget af beskyldningerne voksede, og indholdet antog mere og mere grotesk og fantasifuld karakter i takt med antallet af afhøringer. Disse sager dannede udgangspunkt for en mængde

empirisk psykologisk forskning, der tilsammen peger på, at børn i førskolealderen under visse forhold pålideligt kan gengive deres oplevelser, mens de under mindre gunstige betingelser tilsyneladende kan forledes til at fremstille de mest opsigtsvækkende og groteske historier som noget, de selv har oplevet. Det reviderede syn er således, at børns pålidelighed afhænger af de betingelser, hvorunder deres erindringskompetence skal udfolde sig. I en vis forstand kan man betragte dette nye syn som et kompromis mellem de to ekstremer citeret ovenfor.

Formålet med nærværende artikel er at uddybe, i hvilke sammenhænge børn er gode genfortællere af deres egne oplevelser, og i hvilke situationer der modsat er gode psykologiske grunde til at behandle deres udtalelser med varsom skepsis. Da der i den senere tid (også her i landet) har været et stigende antal sager om formodede overgreb mod børn i børnehaver, og da det vil være en af denne artikels pointer, at den situation, der opstår i tilknytning til en sådan mistanke, ofte har en ugunstig indvirkning på børns pålidelighed, vil artiklen som helhed fokusere på erindringssevnen hos børn i førskolealderen. Jeg vil som udgangspunkt kort genfortælle fire forskellige sager om formodede overgreb mod børn i daginstitutioner. Tre af disse sager førte til frifindelse af de sigtede (i to tilfælde ved en appeldomstol efter flere års fængsling), mens den sigtede og dømte i den fjerde sag – som er den eneste danske i udvalget – stadig sidder fængslet. Det må understreges, at der i udvælgelsen af disse sager ikke ligger nogen påstand om, at der i det danske tilfælde skulle foreligge et justitsmord. Trods deres forskellighed har de fire tilfælde det tilfælles, at de startede på grundlag af en mistanke i tilknytning til et enkelt barn, og at de (i de mindste i tre af tilfældene) angår overgreb, som på efterforskningstidspunktet lå år tilbage i tid, samt at beskyldningernes omfang ret hurtigt voksede, både hvad angår antallet af implicerede børn og (i tre tilfælde) antallet af implicerede voksne, samt endvidere selve overgrebene karakter.

Sagen om Little Rascal Day Care i North Carolina

Little Rascal Day Care var navnet på en børnehave i North Carolina ejet og ledet af ægteparret Bob & Betsy Kelly. Det var Betsy Kelly, som sammen med flere ansatte medhjælpere tog sig af den daglige drift af børnehaven, mens Bob Kelly havde forskelligt arbejde ved siden af. I efteråret 1988 opstod der en alvorlig uoverenstemmelse mellem en af forældrene og Bob Kelly, som førte til, at et barn blev fjernet fra institutionen. Sagen om seksuelle overgreb startede i januar 1989, hvor en anden forælder beskyldte Bob Kelly for at have krænket hendes søn seksuelt. Den kriminalassistent, som stod for efterforskningen, kontaktede i løbet af få dage alle forældre til børn i Little Rascal Day Care, opfordrede dem til at være ekstra opmærksomme på tegn på vantrivsel hos deres børn samt til at få børnene undersøgt. I alt 90 børn fra institutionen fremsatte sluttelig påstande om mange forskellige former for krænkelse. Ud over Bob & Betsy

Kelly angik beskyldningerne syv ansatte i børnehaven og omhandlede blandt andet voldtægt, sodomi, oralsex og forskellige former for ritualiseret sadistisk misbrug – herunder drab på spædbørn. Børnene berettede for eksempel, at de var blevet bundet, brændt, hængt med hovedet nedad, samt tvunget til at indtage forskellige narkotiske midler. Enkelte omtalte endog, at de på en sejltur var blevet kastet overbord til hajer, der kredede rundt om båden. Retssagen mod Bob Kelly varede otte måneder og endte i april 1992 med en dom på 12 gange livstidsfængsel. En anden ansat ved institutionen idømtes livstidsfængsel. Begge blev dog frifundet ved en appeldomstol i 1995 (Ceci & Bruck, 1996).

Sagen om Kelly Michaels i New Jersey

Margaret Kelly Michaels, en 26-årig børnehavepædagog, blev i august 1988 idømt 47 års fængsel for at have begået en række seksuelle overgreb på sine elever på Wee Care Nursery School i Maplewood, New Jersey. Hun blev blandt andet dømt for at have slikket peanutmør af børnenes kønsdele, voldtaget børnene med knive, gaffler, skeer og legoklodser. Ligeledes havde hun ifølge anklagerne tvunget børnene til at spise afføring og drikke urin. Efterforskningen startede kort tid efter at Kelly Michaels havde forladt Wee Care Nursery School til fordel for et andet job. Den indledtes ved at en tidligere elev af Kelly Michaels under et lægebesøg spontant bemærkede, at hans lærer også somme tider tog hans temperatur. Denne fireårige drengs mor alarmerede straks de sociale myndigheder. Få dage efter fulgte et interview med en sagsbehandler, hvor drengen spontant stak en finger op i enden på en anatomisk detaljeret dukke, hvilket blev tolket som en bestyrkelse af mistanken om overgreb. Børnehaven sendte breve ud til samtlige forældre, og der blev indkaldt til møde, hvor en sagsbehandler opfordrede forældrene til at være ekstra opmærksomme på forandret adfærd hos deres barn, som kunne tolkes som eftervirkninger af seksuelle krænkelser. Alle forældre og børn med tilknytning til Wee Care Nursery School blev udspurgt. Efter adskillige sådanne interviews foretaget af såvel politiet som terapeuter begyndte børnene at berette om omfattende misbrug af den overfor beskrevne karakter. Kelly Michaels blev frikendt ved en appeldomstol, da hun havde afsonet 5 år af sin fængselsstraf. Frifindelsen blev begrundet i, at børnenes vidneudsagn var fremkommet ved brug af uforsvarlige interviewmetoder.

Bjugnsagen i Norge

Botngård børnehaven i Bjung Kommune i Norge var i årene 1992-1994 ramme om en omfattende sag om seksuelle krænkelser af børn. Ulf Hammern, en 42-årig pædagogmedhjælper, blev i marts 1992 anmeldt for at have blottet sig overfor en pige i børnehaven. Denne femårige pige havde nogle uger forinden fortalt sin mor, at hun ikke kunne lide Ulf, »fordi han har en tiss som står rett ut« (Hausgjerd, 1994, p.5). Ulf Ham-

mern afviste beskyldningerne og mente, at de muligvis kunne stamme fra, at han nogle år tidligere havde spillet blotter i en lokal revy. Efterforskningen fortsatte, og senere samme år blev han sigtet for langt alvorligere overgreb (herunder samleje) mod 21 børn. I flere tilfælde tydede medicinske fund på, at børnene havde været udsat for seksuelle krænkelser. Lægerne var imidlertid ikke enige i bedømmelsen af disse fund. Flere børn blev afhørt, og flere børn begyndte at fortælle om seksuelle overgreb. I december 1992 fremkom børnene med oplysninger, som tydede på, at adskillige voksne havde været involverede i overgrebene. Der blev beskrevet overgreb med et ritualiseret sadistisk indhold, herunder sex med dyr og slagting af grise og lam rundt om på gårde på egnen. Nogle børn var ud fra fotografier i stand til at udpege de voksne, der angiveligt havde medvirket. I januar 1993 blev således yderligere seks mennesker arresteret og varetægtsfængslet, herunder politimesteren og Ulf Hammerns kone. Sigtelserne mod disse seks personer blev dog henlagt i september 1993, fordi det ikke var lykkedes politiet at finde beviser for de omtalte orgier. På køreture rundt på egnen var børnene eksempelvis ikke i stand til at udpege de bondegårde, hvor de formodede krænkelser var begået. Sigtelsen mod Ulf Hammern blev samtidig indskrænket til kun at omfatte overgreb mod 10 børn. I januar 1993 blev han frikendt på alle anklagepunkter ved en nævningedomstol (Hausgjerd, 1994a).

Vadstrupgårdsagen i Danmark

Vadstrupgårdsagen er blevet betegnet som danmarkshistoriens største sag om seksuelt misbrug af børn. Sagen blev ført for lukkede døre; oplysninger om sagen er derfor kun tilgængelige gennem den information, som pressen af forskellige veje er kommet i besiddelse af, herunder journalist Tonni Vinkel Sørensens (1999) artikelsamling, samt i form af en redegørelse vedrørende den kommunale forvaltnings ansvar i sagen, udarbejdet af to jurister ved Aarhus Universitet efter retssagens afslutning. Følgende bygger på disse kilder: I juli 1997 blev en trediveårig, mandlig pædagogmedhjælper ved børnehaven Vadstrupgård i Gladsaxe Kommune anholdt og varetægtsfængslet på grund af mistanke om sexmisbrug af børnehavens børn. Politianmeldelsen blev foretaget af en praktiserende læge efter henvendelse fra en mor, hvis datter var begyndt at opføre sig »underligt« og sige »mærkelige ting« (Sørensen, 1999, p. 109). Den 25 maj 1998 blev pædagogmedhjælperen ved Østre Landsret idømt 3½ års fængsel for siden sin ansættelse i december 1992 og frem til anholdelsen i 1997 at have udsat tyve børn for forskellige seksuelle overgreb, herunder anden kønslig omgang end samleje. Ud over fængselsdommen blev pædagogmedhjælperen dømt til at betale en godtgørelse på små 300.000 kroner samt fradømt retten til senere at arbejde med børn og unge. Ingen af de øvrige femten medarbejdere ved institutionen synes at have været vidende om overgrebene, mens de stod på. Ligeledes foreligger der hel-

ler ingen klager fra forældre fra samme periode, der udtrykker mistanke om seksuelle krænkelser af deres børn, omend der foreligger klager om andre problemer i tilknytning til pædagogmedhjælperen og institutionen som helhed. Pædagogmedhjælperen har gennem hele sagsforløbet erklæret sig uskyldig. Efter sagens afslutning har henvendte af børnene videre fortalt, at den dømte sammen med tre andre voksne personer bortførte dem til Hotel Eremitage i Lyngby samt forskellige private boliger i Gladsaxe, hvor de blev udsat for fuldbyrdet samleje, forskellige former for vold samt tvunget til at indtage bedøvende midler. Overgrebene blev, ifølge børnenes beskrivelser, filmet og fotograferet. Flere af børnene har endvidere beskrevet, at de blev tvunget til at spise afføring og drikke urin. Politiets efterforskning har ikke resulteret i fund, der støtter disse vidneudsagn. Der er eksempelvis ingen hotelbestillinger fra Hotel Eremitage eller tekniske beviser, der understøtter børnenes seneste ud-sagn.

Denne artikels opbygning

Denne artikel vil først behandle nogle af de nyere almenpsykologiske teorier om erindringskompetencen hos børn. Hos børn i førskolealderen er evnen til at huske egne oplevelser endnu ikke fuldt udviklet og gennemgår op igennem førskolealderen store forandringer, i takt med at barnet bliver mere kompetent såvel kognitivt som socialt. På den baggrund vil spørgsmålet om suggestibilitet blive diskuteret, først i forhold til data fra neutrale forskningsinterview og dernæst ud fra videnskabelige undersøgelser, der forsøger at gengive de sociale og kognitive betingelser, som børn udspørges under, når der i en konkret situation opstår mistanke om overgreb begået mod barnet.

Udvikling af selvbiografisk erindringsevne

Selvbiografisk erindring er den del af hukommelsen, som omhandler konkrete, selvoplevede hændelser. Den antages at udvikles ret sent og i hvert fald senere end evnen til at huske rutiner og adfærdsmæssige procedurer (Nelson, 1993a, 1993b). Udviklingspsykologiske studier af børns selvbiografiske erindring er en forholdsvis ny foreteelse, blandt andet fordi selvbiografisk erindring i det hele taget ikke blev inkluderet i kognitionspsykologiens forskningsfelt førend i slutningen af 70'erne (se f.eks. Robinson, 1986). Voksnes hukommelsestab for de første leveår i barndommen – den såkaldte barndomsamnesi – var et af de problemer, som den udviklingspsykologiske tilgang til hukommelsen indledningsvist søgte at forklare, og fænomenet udgør et tilbagevendende spørgsmål i denne forskningslitteratur (se for eksempel Fivush & Hudson, 1990;

Fivush & Schwarzmuller, 1998; Nelson, 1993a, 1993b; Pillemer, Picariello & Pruett, 1994; Pillemer & White, 1989; Usher & Neisser, 1993). Barndomsamnesi henviser kort sagt til det forhold, at voksne kun husker ganske få (ofte slet ingen) konkrete tildragelser fra de første leveår. Fænomenet blev oprindeligt udpeget af Freud (1916/1982):

De kender sikkert alle sammen af egen erfaring den ejendommelige barndomsamnesi. Jeg mener dermed det forhold, at de første leveår – indtil det femte, sjette, ottende – ikke har efterladt samme spor i hukommelsen som det senere oplevede (p. 162).

Moderne empiriske studier af voksnes erindringer tyder på, at Freud her overdriver amnesiens tidsmæssige omfang. Nutidige undersøgelser, hvor voksne er blevet bedt om at tænke tilbage og beskrive deres første barndomserindring, viser, at de første minder fra barndommen i gennemsnit stammer fra da personen var tre ethalvt år gammelt. Gennemsnitstallet udelukker selvsagt ikke, at nogle voksne kan have erindringer, der går endnu længere tilbage. Ingen undersøgelser har imidlertid kunnet påvise barndomserindringer hos voksne om tildragelser fra tiden før personen fyldte to år, heller ikke i tilfælde hvor der har været »store« ting at huske fra denne periode såsom en søskendes fødsel (Usher & Neisser, 1993).

Når spørgsmålet om voksnes barndomsamnesi hyppigt bringes på bane i forbindelse med erindringsudvikling hos børn, så skyldes det, at barndomsamnesien ofte tilskrives en manglende evne hos børn under to-tre år til at indkode, lagre og viljemæssigt genfremkalde konkrete episoder. Ud fra denne forståelse er der altså tale om en form for anterograd amnesi i de første barndomsår. Følgelig er vi som voksne ude af stand til retrogradt at huske konkrete tildragelser fra samme periode (Nelson, 1993-a, 1993-b; Pillemer, Picariello & Pruett, 1994; Pillemer & White, 1989; Usher & Neisser, 1993). Mere specifikt sammenkædes barnets erindringsevne med udviklingen af barnets sproglige kompetence (hvilket tidsmæssigt overlapper med erindringsevnen udvikling). Hukommelsen betragtes således ikke som en afgrænset færdighed, men som en mental kapacitet hvis udvikling er betinget af andre kognitive kompetencer, herunder i særdeleshed evnen til sproglig kommunikation, men også forståelse for temporale sekvenser og årsag-virkning sammenhænge. Det antages videre, at små børn opøver deres erindringsevne ved at tale med forældre (eller andre omsorgsgivere) om deres oplevelser. Begrebet *scaffolding* anvendes ofte til bestemmelse af den funktion, som ligger i den voksnes samtale med barnet, nemlig at den fortællestruktur, som den voksne tilbyder i interaktionen, danner et skelet, som efterhånden overtages og internaliseres af barnet som struktureringsform for barnets egne erindringer (Nelson, 1993-a; 1993-b; Reese & Fivush, 1993). Denne socialinteraktionistiske og Vygotsky-inspirerede forståelse støttes blandt andet af undersøgelser, som viser, at forældres sproglige interaktionsstil

har konsekvenser for, hvor kompetent barnet senere i opvæksten fortæller om sine oplevelser (Fivush, 1998). I starten af processen – hvilket typisk vil sige når barnet er i treårsalderen – består forældre-barn samtaler om erindringer næsten alene af den scaffolding, som den voksne tilbyder. Det er således den voksne, der sørger for at ordne begivenheden i sekvenser afspejlende hændelsens tidslige struktur, årsag-virkning sammenhænge etc, mens barnets bidrag i vid udstrækning blot består i at fremkomme med bestemte oplysninger til konkretisering af enkelte, udpegede punkter i den voksenkonstruerede fortælling. Og det kan såmænd være svært nok for en treårig, som det fremgår af følgende eksempel fra Reese & Fivush (1993, p. 606, min oversættelse), hvor der konverseres om en ferieoplevelse.

Mor: Så vi nogle store fisk? Hvilken slags store fisk?

Barn: Store, store, store.

Mor: Og hvad hed de?

Barn: Det ved jeg ikke.

Mor: Kan du ikke huske hvad fiskene hed? Hvad vi kaldte dem. Michaels yndlingsfisk. Store glubske, grimme fisk.

Barn: Ja.

Mor: Hvad slags var det?

Barn: um, ba ...

Mor: En hhhaj.

Barn: Ja.

Mor: Kan du huske hajerne?

Barn: Ja.

Mor: Kan du huske da vi lige var kommet derind. Kan du huske da vi lige var kommet ind til akvariet? Og vi kiggede ned og der var en hel masse fugle i vandet? Kan du huske hvad fuglene hed?

Barn: Ænder!

Mor: Najh! Det var ikke ænder. De havde et lille jakkesæt på. Pingviner. Kan du huske, hvad pingvinerne gjorde?

Barn: Det ved jeg ikke.

Mor: Kan du ikke huske det?

Barn: Nej.

Mor: Kan du ikke huske, at de sprang ned fra klipperne og svømmede rundt i vandet?

Barn: Ja.

Mor: Rigtigt hurtigt. Du så på dem, mens de sprang ned i vandet, hva'?

Barn: Ja.

Eksemplet illustrerer noget gennemgående ved små børns erindrings-evne, nemlig at deres målrettede genkaldelse i vid udstrækning er afhængig af voksnes verbale ledetråde, idet de kun i begrænset omfang er i stand til selvstændigt og viljestyret at hente oplevelser frem fra hukom-

melsen og beskrive disse i sammenhængende beretninger. Kort sagt, de er kun i ringe omfang i stand til fri genkaldelse. Hermed menes en selvstændig erindringsgenkaldelse, som finder sted uden styring og sproglige ledetråde fra andre personer og uden tilstedeværelse af konkrete »erindringsudlødere« såsom bestemte genstande eller steder, der spontant kalder minder frem. At små børn dårligt mestrer fri genkaldelse og derfor har svært ved at forholde sig til helt åbne spørgsmål (for eksempel: »Hvad skete der på udflugten?«) er et problem i forbindelse med børns vidneudsagn. Skønt problemet er størst hos de yngste børn, fortsætter behovet for ledetråde og voksenstruktureret af genkaldelse op igennem førskolealderen (Pillemer & White, 1989). Set i retlig sammenhæng er problemet akut, hvis den scaffolding (det erindrings-skelet), der tilbydes barnet fra voksen side, ikke korresponderer med hændelser i barnets fortid. I sådanne tilfælde bliver den voksnes hjælp og styring selvsagt vildledende, og i værste fald kan man forestille sig, at barnets bidrag til samtalen bliver små oplysninger og ja/nej svar til opbygning af et falsk, »fælles« narrativ med eventuelt justitsmord til følge. Lad mig til illustration af den påstand citere et kort uddrag af et forhør med et af børnene i *Little Rascal* sagen, som jeg beskrev ovenfor (Ceci & Bruck, 1996, p. 121, min oversættelse):

Anklager: Skulle du ligge oven på Bridget?

Bobby: Ja.

Anklager: Og da du lå oven på Bridget, hvor havde du så dine kønsdele?

Bobby: Det har jeg glemt.

Anklager: Kan du huske, at du fortalte Miss Judy, at du skulle stikke den helt ind til hendes [Bridgets] kønsdele. Skulle du det, Bobby?

Bobby: Nej, Sir.

Anklager: Hvad sagde du?

Bobby: Nej, Sir.

Anklager: Sagde du ja eller nej?

Bobby: Ja, Sir.

Her er anklageren tilsyneladende interesseret i at få barnet til at bekræfte indholdet af en bestemt hændelse, som måske/måske ikke korresponderer med en konkret hændelse i barnets fortid. Via en vedholdende forhørsteknik og en elaboreret scaffolding får anklageren til sidst barnet til at bekræfte hændelsen.

Skal vi heraf slutte, at børn er upålidelige? At de ikke er i stand til at skelne fantasi og virkelighed? Jeg mener, at vi fører en forkert diskussion ved at stille spørgsmålene op på den måde. Psykologisk set er det rigtigere at sige, at børn (og i særdeleshed små børn) kan være nemme ofre for voksnes (som regel) utilsigtede manipulation med deres erindringer, simpelt hen fordi deres erindringskompetence er afhængig af voksnes støtte og hjælp (som i øvrigt så mange andre af deres kognitive og soci-

ale færdigheder). Ved at stille problemet op på den måde bliver ansvaret for eventuelle falske vidneudsagn nemlig taget fra børnene og i stedet placeret hos de voksne, der har udspurgt børnene uden forståelse for eller hensyntagen til deres erindringsevnes begrænsninger. Jeg vil i det følgende gennemgå en række forskellige undersøgelser med henblik på at underbygge dette synspunkt. Jeg vil for det første vise, at børn er i stand til at huske usædvanlige og/eller traumatiske oplevelser over flere år, såfremt oplevelsen fandt sted, efter at barnet havde erhvervet sig en vis sproglig og kognitiv modenhed. Jeg vil for det andet gennemgå undersøgelser, der viser, at børn i nogen grad er resistente overfor vildledende spørgsmål i et neutralt forskningsinterview, men at der samtidig er klare aldersrelaterede forskelle i graden af påvirkelighed. For det tredje vil jeg komme ind på en række undersøgelser, der til sammen tyder på, at nogle børn under gentagen, pågående udspørgen med forhåndsindtagede interviewere groft sagt kan bringes til at bekræfte næsten en hvilken som helst mistanke.

Longitudinelle studier af børns erindringer

En udbredt forklaring på barndomsamnesi er, som nævnt ovenfor, en antagelse om at de to-tre første leveår er kendetegnet ved en manglende evne til at indkode og lagre selvoplevede hændelser. Forklaringen lider dog under, at selv børn yngre end to år nu og da spontant kan berette om deres oplevelser (e.g., Nelson, 1993b). Disse beretninger synes imidlertid ofte at angå andre aspekter ved begivenhederne end dem, som umiddelbart ville forekomme ældre børn eller voksne interessante. Det synes i høj grad at være rutineaspekter og gentagelser, der interesserer og erindres af de mindste børn, fremfor konkrete episoder (Fivush & Hamond, 1990). Eksempelvis beretter en toårig følgende om en campingtur: »First we eat dinner, then go to bed, and then wake up and eat breakfast« (p. 231). De yngste børns erindringsberetninger er således ofte trivielle og informationsfattige, muligvis fordi de ikke har tilstrækkelige begreber og schemata til fastholdelse af andet end netop sådanne sekventielle beskrivelser. Med hensyn til børnenes længerevarende hukommelse kan der konstateres en klar tendens til, at begivenheder, der opleves før to-treårsalderen, næppe senere kan gøres til genstand for en bevidst genkaldelse. Omvendt må det siges, at usædvanlige og traumatiske begivenheder, der finder sted på den anden side af treårsalderen, ofte huskes klart og rimeligt korrekt selv over adskillige år, omend der kan forekomme fordrejninger og udeladelser i forhold til den oprindelige oplevelse antageligt til beskyttelse mod et følelsesmæssigt smerteligt indhold. Disse påstande vil blive uddybet i det følgende.

Erindringer om usædvanlige oplevelser

Mange undersøgelser af børn og voksnes selvbiografiske erindring bygger på genkaldelse af virkelige tildragelser og ikke – som det nu og da fremføres af kritikere af hukommelsespsykologien – på virkelighedsfjerne laboratoriestudier. Denne forpligtethed på virkeligheden er på én gang områdets styrke og svaghed. Styrke, fordi det sikrer undersøgelse-nes økologiske validitet (dette at resultaterne rent faktisk udtaler sig om virkeligheden og ikke kun har gyldighed indenfor en snæver laboratorie-sammenhæng). Svaghed, fordi det under sådanne forhold kan være vanskeligt at skabe et eksperimentelt design, som muliggør systematiske sammenligninger over forskellige betingelser. Der gives imidlertid undtagelser fra sidstnævnte, når der ved tilfældighedernes mellemkomst pludselig opstår en lejlighed til at lave et naturalistisk eksperiment. Sådan en situation opstod, da en gryde med popkorn brændte på og satte brandalarmen i gang på Wellesley College Child study Center. Alle børnene blev evakueret fra bygningen og anbragt i sandkasserne udenfor. Brandvæsenet kom, slukkede alarmen og ilden og kørte igen. Denne usædvanlige og samtidig ret harmløse hændelse gav en gruppe af forskere mulighed for efterfølgende at teste børnenes hukommelse (se Pillemer & White, 1989; Pillemer; Picariello, & Pruett, 1994). Første undersøgelse blev foretaget 2 uger efter hændelsen. Den blev fulgt op af endnu en undersøgelse med de samme børn 7 år senere. To forskellige aldersgrupper indgik i undersøgelsen, nemlig 12 børn på 3-4 år og 16 børn på 4-5 år, da hændelsen fandt sted. Under den første test (2 uger efter episoden) blev børnene bedt om frit at genkalde sig, hvad der skete, da brandalarmen gik i gang. Den yngste gruppe udviste ringe erindring om episodens tidsmæssige forløb og forståelse for kausale sammenhænge. For eksempel mente over halvdelen af de yngste, at de havde siddet udenfor, da alarmen startede, mens næsten alle de ældste børn korrekt huskede, at de først havde været inde i bygningen og dernæst var blevet gennet ud på legepladsen. De ældste viste forståelse for, at der havde været tale om en evakuering, mens kun en mindre del af de yngste børn gav udtryk for noget i den retning – jævnfør det forhold, at de fleste yngste (fejl)huskede, at de havde været udenfor hele tiden. Syv år senere blev børnene som sagt interviewet påny. Igen var der klare aldersmæssige forskelle. Næsten 60% af de ældste børn havde en intakt eller delvis intakt erindring om hændelsen, mens knap 20% af de mindste børn var i stand til at huske noget om episoden. Resultaterne tyder på, at barnets sproglige og kognitive modenhed under indkodningstidpunktet (det tidspunkt hvor episoden finder sted) er afgørende for, hvorvidt begivenheden fastholdes i erindringen over længere tid (Pillemer; Picariello, & Pruett, 1994). Er en sådan modenhed tilstede ved indkodningen, må det samtidig siges, at børn er i stand til at huske barndomsoplevelser på pålidelig vis selv over en imponerende årrække, i hvert fald når de testes i et åbent interview uden le-

dende eller vildledende spørgsmål. Hudson & Fivush (1991) og Fivush & Schwarzmueller (1998) opnåede tilsvarende resultater ved longitudinelle undersøgelser analoge med den ovenfor beskrevne. For at kunne huske en episode over længere tid synes det altså at være af afgørende betydning, at man har en vis forståelse for, hvad der foregår, mens episoden finder sted. Dette synspunkt er helt i tråd med en klassisk kognitionspsykologisk opfattelse som siger, at jo dybere et materiale bearbejdes i tankerne, desto bedre vil det huskes efterfølgende (Craik & Lockhard, 1972). Siden små børn ofte ikke er i besiddelse af tilstrækkelig begrebslig forståelse for indholdet af en given hændelse, vil de altså – ud fra denne tankegang – ikke være i stand til at foretage en tilstrækkelig dyb kognitiv bearbejdning af episoden, hvorfor den relativt hurtigt går i glemmebogen. Ét er imidlertid usædvanlige, men harmløse hændelser, som eksemplet med barndalarmen. Hvordan med traumatiske oplevelser? Er et tilsvarende mønster at finde ved børns længerevarende hukommelse for sådanne tildragelser, eller indtager de en særstilling?

Erindringer om traumatiske oplevelser

Den første undersøgelse, der belyser, hvordan traumatiske oplevelser i den tidlige barndom huskes senere i barndommen, blev foretaget af psykiateren Lenore Terr (1988). I undersøgelsen indgik 20 børn, som alle havde dokumenterede traumatiske oplevelser bag sig – blandt andet seksuel misbrug involverende pornografiske optagelser (hvor det pornografiske billedmateriale var en del af dokumentationen for traumet), ulykker, kidnapning og nære pårørendes død. Den traumatiske oplevelse havde for alle børnenes vedkommende fundet sted, før de fyldte seks år. Børnenes alder under traumet varierede fra 6 måneder til 5½ år. Børnenes hukommelse for den traumatiske hændelse blev testet en rum tid efter traumet var overgået dem. Intervallet var desværre højst variabelt – for nogle børns vedkommende gik der 5 måneder for andre helt op mod 12 år. Tilsvarende var børnenes alder på testningstidspunktet meget forskellig. Denne variabilitet (som naturligvis er en svaghed ved undersøgelsen) hænger sammen med, at børnene blev henvist til psykiatrisk behandling (hvor testningen foregik) på forskellige tidspunkter i deres liv. Alle børnene var dog i besiddelse af talesprog, da undersøgelsen fandt sted. I princippet skulle alle børnene altså være i stand til at give en verbal beskrivelse af deres traumatiske erindring, såfremt en sådan var tilgængelig for bevidstheden.

Ud fra undersøgelsens resultater tegnes atter et billede af, at barnets alder under indkodningstidspunktet er helt central for, hvorvidt barnet senere er i stand til at fremdrage en verbaliserbar erindring herom: Af ialt 11 børn, som var under 3 år, da traumet fandt sted, var kun ét barn i stand til at demonstrere en sammenhængende og korrekt verbal erindring. Der-

imod var de 9 børn, som var over tre år, da traumet skete, med en enkelt undtagelse i stand til at producere sammenhængende, eller delvist sammenhængende, sproglige beskrivelser af tildragelsen uden væsentlige urigtige momenter selv adskillige år efter. Dette mønster var uafhængigt af, om der var tale om seksuelle eller ikke-seksuelle traumer.

Terr's resultater understøtter således almenpsykologiske overvejelser omkring barndomsamnesi (omtalt ovenfor), nemlig at treårsalderen synes at udgøre et vendepunkt: Først omkring dette tidspunkt er børn i stand til at indkode oplevelser i hukommelsen på en måde, der gør det muligt senere at kalde erindringer frem til bevidstheden i en verbaliserbar form. Terr omtaler dog enkelte tilfælde, hvor børn uden verbal erindring om traumet via lege med dukker og biler symbolsk syntes at udtrykke indholdet af deres traumatiske oplevelse. Hvorvidt sådanne legehandlinger virkelig kan tilskrives symbolsk karakter og dermed betragtes som egentlige erindringsgengivelser, er imidlertid omdiskuteret. Der er i det mindste empirisk forskning, som tyder på, at børn i to-treårsalderen har meget svært ved at opfatte, at én genstand symbolsk kan stå for en anden genstand (DeLoache, Miller, Rosengren, 1997).

Dækkerindringer, fortrængning og overdramatiseringer

Det er en klassisk psykoanalytisk indsigt, at erindringsevnen er søster til fantasien, hvorfor der blandt andet kan konstrueres (falske) erindringer med det formål at dække over andre mere smertelige minder, eller forsvarsmekanismen fornægtelse (denial) kan indtræde og udradere særligt ubehagelige detaljer fra erindringsbilledet (Spence, 1988). Sådanne antagelser kan der i flere tilfælde findes støtte for i undersøgelser af børns erindringer om traumer, hvor forskeren har haft adgang til objektive data om det traumatiske hændelsesforløb og således har kunnet sammenligne erindringsberetningerne med det, som oprindeligt fandt sted. Blandt andet omtaler Terr (1988, jf. ovenfor) en otteårig dreng, hvis traume bestod i, at han som fireårig havde siddet indespærret i en mørklagt elevator i tyve timer. I tiden efter denne episode var han voldsomt mørkeræd. Da han fire år senere blev testet i Terrs undersøgelse, huskede han den traumatiske oplevelse korrekt i alle væsentlige træk, bortset fra at han ikke længere var i stand til at erindre, hvorvidt lyset i elevatoren var gået ud eller forblevet tændt. Terr tolker denne blokering som udtryk for fortrængning. Lignende observationer findes i en undersøgelse af Pynoos & Nader (1988), som er værd at omtale i nærværende sammenhæng (skønt den afviger fra ovenstående undersøgelser ved et væsentligt kortere interval mellem begivenhed og hukommelses-interview). Undersøgelsens baggrund var et skuddrama i en skolegård. Fra en nærliggende bygning affyrede en snigskytte adskillige skud ind i skolegården med den klare hensigt at dræbe så mange børn som muligt. Han tog livet af 2 og sårede 13 børn. Mellem 6 og 16 uger efter ulykken blev i alt 113 børn inter-

viewet¹ og bedt om at fortælle så meget fra episoden, som de kunne. Forskerne havde detaljeret viden om begivenhedsforløbet. De vidste således i mange tilfælde, hvor de enkelte børn havde befundet sig under skyderiet, hvor de dræbte og sårede havde ligget, hvor børnene havde søgt dækning og så videre. En del af de interviewede børn havde været inde i skolebygningen, da skyderiet brød løs, og dermed i betydeligt mindre fare end den del af børnene, som havde befundet sig udenfor i skolegården. Blandt de sidstnævnte var der en klar tendens til, at de i erindringsgengivelsen placerede sig selv på steder, der var sikrere end de steder, de reelt havde befundet sig på under skyderiet. Børn, der havde fundet dækning bag affaldscontainerne og lignende, lod denne situation – kendetegnet ved relativ sikkerhed – fylde deres verbaliserede erindring og undlod typisk at beskrive, hvorledes de forud herfor var løbet gennem kugleregnet for at opnå dækning. Under genfortællingen forøgedes ligeledes den fysiske afstand til de sårede og dræbte i forhold til afstanden under selve begivenheden. En pige, som havde befundet sig få meter fra en af de dræbte, placerede i erindringen den dræbte kammerat adskillige meter borte på den anden side af skolegården. Pynoos og Nader tolker disse erindringsfejl som en slags dækkerindringer, der tjener til at skærme barnet mod den overvældende erindring om at have befundet sig i livsfare og set døde og sårede omkring sig.

Med hensyn til de børn, som havde opholdt sig inde i selve skolebygningen under skudepisoden, forholdt det sig interessant nok helt modsat. Deres erindringer bar præg af en tilbøjelighed til at overdrive den fare, de havde været udsat for. Nogle af disse børn havde været på vej ud i skolegården, da skyderiet begyndte. I deres verbaliserede erindring understregede de, at det lige så godt kunne have været dem, det var gået ud over. De havde en tilbøjelighed til at placere sig selv nærmere ved udgangen, end de virkelig havde været, ligesom nogle fortalte, at de havde set de sårede og dræbte, skønt sådanne observationer ikke var mulige fra de steder, de havde opholdt sig.

Pynoos og Naders undersøgelse bygger på kvalitative data, og det opgives ikke præcist, hvor mange af børnene der foretog ovennævnte erindringskonstruktioner. Ligeledes er det heller ikke klart, hvordan de sammenlignende analyser af børnenes beretninger og de objektive data for begivenheden er foretaget, endsiige hvorfra sidstnævnte stammer. Trods disse forbehold er undersøgelsen interessant, fordi den viser, hvorledes den undgåelsesadfærd, der er et træk ved traumatisk stress (og en gammel kending fra aversiv betingning), konkret kan virke ind på en erindrings spatielle organisering. Tilsvarende peger resultaterne på, at den følelsesmæssige ophidselse, der opstår hos personer i periferien af en kata-

1. Børnenes alder fremgår desværre ikke af artiklen.

strofe, tilsyneladende kan søge en slags forløsning i, at personen – i erindringen – digter sig tættere på orkanens øje, end tilfældet virkelig var. Lignende resultater er opnået hos voksne personer i en senere undersøgelse af samme type (Schwarz, Kowalski, McNally, 1993).

Sammenfatning

Barnets kognitive og sproglige modenhed under indkodningen af en oplevelse synes at være afgørende for barnets evne til efterfølgende at huske og gengive hændelsen verbalt. Såfremt en usædvanlig og/eller traumatisk hændelse finder sted, mens barnet er 3 år eller ældre, er der stor sandsynlighed for, at barnet selv flere år efter vil være i stand til at erindre hændelsen på en måde, der korresponderer rimeligt med episodens oprindelige indhold, omend der kan indtræde en forvanskning af visse emotionelt ladede detaljer. Ovenstående udtaler sig dog kun om børns erindringskompetence under fri genkaldelse. Hvorvidt børns erindringer forbliver pålidelige under indflydelse af vildledende spørgeteknikker, er emnet for resten af denne artikel.

Børns erindringer om lægebesøg – erindringskompetence og påvirkelighed i neutrale forskningsinterviews

I takt med et stigende antal sager om seksuel misbrug af mindre børn, hvor børnenes øjenvidneberetninger som regel er af afgørende betydning for efterforskning og domfældelse, er der opstået et særligt behov for systematisk at undersøge troværdigheden af børns hukommelse for ubehagelige og intimiderende situationer. Blandt andet er det af interesse at vide, om der er aldersforskelle knyttet til righoldigheden og præcisionen af børnenes erindringsbeskrivelser samt til graden af påvirkelighed i forbindelse med en vildledende spørgeteknik. Ligeledes er det relevant at undersøge, om tidsintervallet mellem den traumatiske episode og interviewet spiller nogen rolle for kvaliteten af de oplysninger, barnet fremkommer med, samt hvorvidt en følelsesmæssig belastning under indkodningen forringer børnenes evne til efterfølgende af huske episoden. Der er således mange komplicerede spørgsmål at tage fat på, og kompleksiteten forøges yderligere af det indlysende forhold, at mange af de nævnte faktorer kan tænkes at interagere med hinanden. Eksempelvis kunne man – på baggrund af nogle af de tidligere omtalte undersøgelser – forestille sig, at tidsintervallet mellem episoden og udspørgningen især har indflydelse på de mindste børns evne til at gengive hændelsen korrekt.

Det har været et problem at finde en relevant og forsvarlig måde at undersøge sådanne spørgsmål på. Etisk set er det naturligvis dybt uforsvarligt at udsætte børn for en følelsesmæssigt belastende og intimiderende

oplevelse alene med det formål efterfølgende at teste deres hukommelse. På samme tid er det imidlertid væsentligt, at børnenes erindringskompetence afprøves i forhold til en situation, som har væsentlige lighedstræk til fælles med et seksuelt overgreb. Ud af disse kontrasterende hensyn opstod der i begyndelsen af 90'erne et eksperimentelt paradigme, som udnytter det forhold, at børn rutinemæssigt gennemgår forskellige lægeundersøgelser. Sådanne situationer har i det mindste nogle væsentlige træk til fælles med seksuelle krænkelse: Barnet klædes af, berøres af fremmede forskellige steder på kroppen, udsættes for forskellige smertelige indgreb (såsom vaccination eller blodprøve) og reagerer ofte med negative følelser. En række hukommelsespsykologiske studier er derfor blevet foretaget i de senere år, hvor forskere – med forældrenes tilladelse – har videooptaget lægeundersøgelser af børn og efterfølgende testet børnenes erindring om lægebesøget under forskellige betingelser.

Aldersrelaterede forskelle

Den første undersøgelse af børns hukommelse for lægebesøg blev udført af Goodman, Hirschman, Hepps & Rudy (1991). Under lægebesøget blev børnene vaccineret og fik foretaget en blodprøve. Der indgik to forskellige aldersgrupper i den hukommelsespsykologiske undersøgelse. Tyve af børnene var mellem 3 og 4 år, og 28 børn var mellem 5 og 6 år. De blev interviewet få dage efter lægebesøget. Først blev de bedt om at fortælle, så meget de kunne huske fra undersøgelsen (fri genkaldelse). Dernæst fik de stillet en række specifikke, ledende spørgsmål, som alle angik ting, der faktisk var sket under lægebesøget, og som kunne besvares med ja eller nej (støttet genkaldelse). Endelig fik de stillet en række vildledende spørgsmål. Sidstnævnte er spørgsmål, som kan komme til at dreje barnets svar i en bestemt (forkert) retning, for eksempel ved at der spørges til ting, der ikke foregik (»Hvilken slags legetøj fik du af doktoren?« p. 157) eller ved at rumme negationer, når der spørges til noget, der faktisk fandt sted (»Lægen rørte da ikke ved dig, gjorde han vel?«, p. 157). For at undersøge, om børnene kunne påvirkes til at antyde et seksuelt overgreb, var der blandt de vildledende spørgsmål inkluderet nogle, som var direkte misbrugs-alluderende – for eksempel »Kysede han dig?« eller »Puttede han noget i munden på dig?« (p. 157).

På alle disse punkter var der klare aldersmæssige forskelle i børnenes præstation: De fem-seksårige gav flere rigtige oplysninger under fri genkaldelse end de tre-fireårige. Ligeledes svarede de fem-seksårige rigtigt på flere af de specifikke spørgsmål (nemlig 74% overfor 64% blandt de tre-fireårige), og de ældste var også mere modstandsdygtige overfor de vildledende spørgsmål end de tre-fireårige børn. Blandt de yngste blev der kun svaret korrekt på 50% af de vildledende spørgsmål mod 70% i den ældste gruppe. Set i retlig sammenhæng kan disse procentstørrelser

virke alarmerende små. Det må dog understreges, at næsten alle børnene korrekt afviste de af de vildledende spørgsmål, som antydede et seksuelt overgreb. Kun et enkelt barn (en tre-fireårig) svarede ja til, at lægen kysede hende. Som indikator for hvorvidt børn kan manipuleres til at bekræfte et seksuelt misbrug, som ikke har fundet sted, må Goodman et al.'s undersøgelse således siges at demonstrere en høj grad af upåvirkelighed selv hos meget små børn.

Ornstein, Gordon & Larus (1992) gentog Goodman et al.'s (1991) undersøgelse med samme overordnede resultater: Både med hensyn til fri genkaldelse og med hensyn til tilbøjeligheden til godtagelse af vildledende forslag var der en betydelig forskel på treårige sammenlignet med seksåriges præstation. Ornstein et al. testede endvidere børnene igen efter tre uger og konstaterede en forringet præstation hos de yngste børn, mens de ældste børn holdt skansen i forhold til deres præstation under det første interview. At små børns erindringer svækkes hurtigere end ældre børns, er i tråd med antagelsen om, at indkodningen hos førstnævnte er svagere, således at erindringerne er dårligere konsoliderede. Samme forhold kan tænkes at forklare, hvorfor det også er de yngste, der udviser den største påvirkelighed overfor vildledende spørgsmål.

Disse resultater vedrørende aldersmæssige forskelle er i overensstemmelse med mange mere traditionelle laboratoriestudier af børns erindringsevne og påvirkelighed (se oversigter hos Ceci & Bruck, 1993, 1996). Episoder, som involverer afklædning, kropslig berøring, smerte og ubehagelige følelser, er altså tilsyneladende ikke en undtagelse fra regelen om, at erindringsevnen forbedres, i takt med at barnet bliver ældre. Der må imidlertid tages et forbehold her, da ingen af de omtalte undersøgelser har involveret berøring af børnenes kønsdele. Hvorvidt sådanne episoder huskes anderledes, vil blive behandlet i næste afsnit.

Børns hukommelse for kønslig berøring

Set i forhold til spørgsmålet omkring seksuelle krænkelse, knytter der sig to væsentlige problemstillinger til børns hukommelse for kønslig berøring. Det første spørgsmål er, i hvilken grad børn undlader at fortælle om kønslig berøring, når en sådan virkelig har fundet sted? Her er vi inde på problemet omkring underrapportering af seksuelle overgreb, som ofte fremhæves i klinisk sammenhæng (e.g., Lawson & Chaffin, 1992). Et andet væsentlig spørgsmål er, hvorvidt børn via vildledende spørgsmål kan bringes til at bekræfte en kønslig berøring, som ikke har fundet sted? Det spørgsmål angår selvsagt problemet omkring falske, vokseninducerede beskyldninger, som ofte fremhæves i vidnep psykologisk sammenhæng (e.g., Ceci & Bruck, 1996).

For at dække begge disse problemstillinger udførte Saywitz, Goodman, Nicholas & Moan (1991) et naturalistisk eksperiment byggede på

to forskellige lægeundersøgelser. Den ene var et rutinemæssigt check, som inkluderede en lettere undersøgelse af børnenes kønsdele og anus. Den anden undersøgelse var ligeledes et rutinecheck, men uden undersøgelse af genitaler og anus. Der deltog i alt 72 børn, hvor halvdelen modtog den førstnævnte type undersøgelse og den anden halvdel undersøgelsen uden genital berøring. To forskellige aldersgrupper deltog, nemlig, fem- og syvårige, ligeligt fordelt på de to former for lægeundersøgelse. Børnene blev interviewet 1-4 uger efter undersøgelsen på følgende vis: Først blev de bedt om at fortælle, så meget de kunne huske fra lægeundersøgelsen (fri genkaldelse). Dernæst blev de præsenteret for en anatomisk detaljeret dukke (dukke med kønsdele og anus) og bedt om at vise på dukken, hvordan lægen havde undersøgt dem. Til sidst overtog forskeren dukken, udpegede forskellige steder på dukkens krop (herunder kønsdele og anus) og spurgte systematisk barnet, om lægen havde rørt hende på de udpegede steder. Resultaterne giver overvældende støtte til antagelsen om underrapportering: Blandt de børn, som havde modtaget genital berøring, fortalte kun omkring en femtedel under fri genkaldelse, at lægen havde rørt ved deres kønsdele, og kun godt en tiendedel omtalte den anale berøring. Samme lave selvrapportering var tilfældet, da barnet blev bedt om at demonstrere på den anatomisk detaljerede dukke, hvor lægen havde rørt dem. Først ved den støttede genkaldelse (hvor forskeren udpegede bestemte steder på dukkens krop og direkte spurgte barnet, om lægen havde rørt hende de pågældende steder) mindskedes underrapporteringen. Under denne betingelse bekræftede langt de fleste af børnene den intime berøring. Resultaterne tyder altså på, at mange børn har svært ved selv at tage initiativet til at fortælle om voksnes berøring af deres intime kropsdele. Interessant nok var omfanget af underrapportering under fri genkaldelse størst i den ældste børnegruppe. Siden syvårige generelt må forventes at have en bedre udviklet erindringsevne end femårige (jf. de aldersrelaterede forskelle omtalt ovenfor), er det nærliggende, at årsagen til denne forskel må søges i en større blufærdighed og skamfølelse hos de ældste børn sammenlignet med de yngre.

Såvidt underrapportering. Hvordan med falske bekræftelser? Var der nogle af de børn, der modtog rutineundersøgelsen uden kønslig berøring, der alligevel rapporterede en sådan i det efterfølgende forskningsinterview? Det var der, men kun under den støttede genkaldelse (hvor forskeren som sagt pegede på dukkens krop, mens hun udspurgte barnet). Her bekræftede tre af de femårige fejlagtigt, at lægen havde rørt ved deres kønsdele. Et af børnene gav endda en uddybende beskrivelse, idet hun fortalte, at »det kildrede«, og at »lægen brugte en lang pind« (p. 687, min oversættelse).

Såvel antagelsen om underrapportering som antagelsen om falske bekræftelser finder altså støtte hos Saywitz et al. Dog tyder undersøgelsen på, at underrapportering er et væsentligt hyppigere fænomen end falske

bekræftelser. Der er imidlertid en række forbehold, som må tages i den forbindelse. Den væsentligste er, at kun forholdsvis store børn indgik i Saywitz et al.'s undersøgelse. Undersøgelsen siger således intet om, hvordan mindre børn reagerer. Man kunne tænke sig, at eksempelvis treårige børn er mindre blufærdige og dermed mindre tilbøjelige til at fortie kønslig berøring, samt at de er mere påvirkelige overfor vildledende spørgsmål end ældre børn. For at undersøge disse spørgsmål, foretog Bruck, Ceci, Francouer & Renick (1995) en gentagelse af Saywitz et al. (1991). Gentagelsen omfattede kun treårige børn. Børnene blev udspurgt få minutter efter, at de havde modtaget en lægeundersøgelse, der enten inkluderede eller ikke inkluderede kønslig berøring. Også i denne undersøgelse konstateredes en betydelig underrapportering: Kun knap halvdelen af de treårige børn, hvis kønsdele var blevet berørt, bekræftede dette ved at svare ja på de relevante spørgsmål. Der var imidlertid også en overvældende mængde falske bekræftelser, idet halvdelen af de børn, som ikke havde været udsat for intim berøring, ikke desto mindre svarede ja til, at lægen havde rørt deres kønsdele. Hvad enten bekymringen angår underrapportering eller falske bekræftelser, er børnenes udsagn i denne undersøgelse altså ikke bedre, end hvad vi ville kunne opnå ved at slå plåt og krone. Ydermere var der blandt de børn, som havde været udsat for intim berøring, en markant tendens til at overdramatisere arten af denne, når de blev bedt om at demonstrere det på den anatomisk detaljerede dukke. En betydelig del af disse små børn stak deres fingre ind i dukkens skede eller op i endetarmen eller brugte legetøj til sammen formål, og demonstrerede derved en adfærd, som lægen bestemt ikke havde udvist.

Hvordan skal vi forklare disse divergerende resultater fra henholdsvis Saywitz et al. (1991) og Bruck et al. (1995)? For det første er det sandsynligt, at forskellen på børnenes alder har spillet en afgørende rolle, idet der (som tidligere nævnt) er solid evidens for, at mindre børn har mere usikre erindringer og udviser større påvirkelighed end ældre børn. For det andet må det medtænkes, at Bruck et al.'s spørgeteknik var mere pågående end Saywitz et al.'s (1991) fremgangsmåde. Hos Bruck et al. (1995) blev børnene nemlig ikke bedt om indledningsvis at give en fri verbal beskrivelse (modsat Saywitz et al., 1991) men blev straks i interviewet præsenteret for de anatomisk detaljerede dukker. I forhold til at fremkalde seksualiserende leg, kan sidstnævnte fremgangsmåde tænkes at være væsentligt mere suggestiv (se Bruck et al., 1995, og Ceci & Bruck, 1996 for lignende overvejelser). For det tredje kan det tænkes, at mange af de treårige ikke forstod den symbolske relation mellem deres egen krop og den anatomisk detaljerede dukke, hvorfor deres interaktion med dukken ikke viste hen til deres oplevelser under lægebesøget, men blot var udtryk for almindelig nysgerrighed og eksplorativ adfærd – jf. det forhold at mange af de treårige stak genstande op i dukkens åbninger. I så fald er det mildest talt uheldigt, at anatomisk detaljerede dukker ofte

anvendes i kliniske og forensiske interviews netop for at efterspore seksuelle krænkelser hos små børn med ringe sproglig kompetence (se hos DeLoache, Miller, Rosengren, 1997, empirisk forskning, der indikerer en ringe evne til opfattelse af symbolske relationer mellem objekter hos små børn. Se hos Ceci & Bruck, 1995; Koocher, Goodman, White, Friedrich, Sivan, & Reynolds, 1996, en mere omfattende diskussion af brugen af anatomisk detaljerede dukker i interviews med børn).

Sammenfatning og diskussion

Der kan konstateres klare aldersrelaterede forskelle i børns erindrings-evne, også når denne testes i forhold til episoder, der på visse punkter kan opfattes som analoge med seksuelle krænkelser, nemlig lægebesøg. Både hvad angår evnen til frit at genkalde sig, hvad lægen gjorde, samt påvirkelighed i forhold til vildledende spørgsmål, er ældre børns præstationer bedre end yngre børns. Med hensyn til børns erindring om kønslig berøring har flere undersøgelser konstateret en betydelig underrapportering under fri genkaldelse. Hos treårige er omfanget af falske bekræftelser af kønslig berøring imidlertid lige så udpræget. Brug af anatomisk detaljerede dukker synes snarere at forvirre fremfor gavne treåriges genkaldelse af kropslige berøring, muligvis fordi de har vanskeligt ved at opfatte en symbolsk relation mellem dukken og egen krop.

Det er imidlertid diskutabelt, hvorvidt disse resultater uden videre kan overføres på situationer, hvor børn forhøres på baggrund af en mistanke om et seksuelt overgreb. For det første er et lægebesøg selvsagt (og heldigvis) kun på visse punkter analogt med en seksuel krænkelse. For det andet er børnene i de omtalte undersøgelser kun blevet interviewet en eller et par gange, hvorimod børn i konkrete misbrugssager udspørges betydeligt oftere og gerne af mange forskellige mennesker (herunder også deres egne forældre). Hvilken indflydelse en sådan gentagen udspørgen kan have på troværdigheden af børns udsagn vil blive behandlet i næste afsnit. For det tredje blev børnene i de ovenfor omtalte studier udspurgt af neutrale interviewere, som for eksempel accepterede et nej, første gang det blev udtalt. En langt mere pågående interviewteknik synes derimod ofte at finde sted, når mistanker om seksuel krænkelse af børn skal efterforskes. Hvilken betydning det kan have for troværdigheden af børnenes erindringsberetninger, vil ligeledes blive uddybet i det følgende afsnit.

Børns troværdighed når en formodet forbrydelse søges afdækket via gentagen mistanke-fokuseret udspørgen

Kan børn overhovedet bringes til at fortælle noget, som ikke er foregået? Svaret på dette spørgsmål er klart ja, uden at det er ensbetydende med, at børn bevidst taler usandt. Af gennemgangen af Bruck et al.'s (1995) undersøgelse af treårige børns hukommelse for kønslig berøring fremgik det, at halvdelen af de børn, der ikke havde været udsat for intim berøring under lægebesøget, ikke desto mindre fejlagtigt bekræftede en sådan under det efterfølgende interview. Ligeledes så vi, at enkelte af de femårige i Saywitz et al.'s (1991) undersøgelse bekræftede kønslig berøring, hvor en sådan ikke havde fundet sted. Et enkelt barn uddybede endda ved at fortælle, at det havde kildret, og at lægen havde brugt en lang pind (jf. ovenfor). Samtidig må vi imidlertid sige, at mange – specielt lidt ældre børn – var resistente overfor vildledende spørgsmål, og især hvis disse var direkte overgrebs-alluderende.

Emnet for nærværende afsnit er barnets troværdighed, når der opstår en konkret mistanke om seksuel krænkelse begået imod barnet. En sådan situation er naturligvis helt uoverskuelig sammenlignet med de situationer, der tilrettelægges i kontrollerede videnskabelige undersøgelser af børns erindringsevne. I en virkelig situation præget af mistanke spiller et utal af forhold ind på børns hukommelse og påvirkelighed, forhold som ingen har, eller kan forventes at have, kontrol over. Den første centrale forskel er, at ingen – ud over en eventuel krænker – har nogen viden om, præcist hvad barnet har oplevet og dermed kan forventes at huske. Faktisk er det sjældent, at man med sikkerhed kan vide, at barnet overhovedet har været udsat for en sædelighedsforbrydelse. Ifølge Normann (1994) gives der kun få sikre fysiske tegn på noget sådant, nemlig sædrestorer eller kønssygdomme som gonoré og syfilis konstateret efter barnet er fyldt et år. Ved sår, hudløshed, brud på jomfruhinde etc kan alternative forklaringsmuligheder ikke udelukkes. Med hensyn til adfærdsmæssige signaler er billedet endnu mere tåget. Omfattende psykologisk forskning har godtgjort, at der ikke gives sikre adfærdsmæssige tegn på, at et barn er blevet udnyttet seksuelt. En meget grundig oversigt over børns efterreaktioner på traumer sammenfatter ialt 45 konkrete studier og konstaterer, at der ikke findes ét bestemt adfærdsmønster, som størsteparten af seksuelt krænkede børn har tilfælles. Den nærmeste kandidat er seksualiserende adfærd, men en sådan blev kun konstateret hos cirka en tredjedel af de seksuelt krænkede børn, og samtidig var en sådan adfærd ikke forbeholdt denne børnegruppe. Også en betydelig del af de børn, hvis traume var ikke-seksuel mishandling, havde tilbøjelighed til unormal seksualiserede væremåde (Kendell-Tackett, Williams, Finkelhor, 1993). Samtidig er der belæg for, at mange børn ikke uden videre rapporterer et seksuelt overgreb. Børnenes tilbøjelighed til at fortie synes at være mest udtalt, hvis krænkelsen er foregået i barnets hjem (Lawson & Chaffin,

1992). Den underrapportering af kønslig berøring, som blandt andet Goodman et al. (1991) fandt (jf. ovenfor), tyder imidlertid på, at børn også kan være tilbageholdende med at fortælle om intimiderende berøring begået af personer udenfor familien. Hertil kommer, at mindre børns erindringsevne som nævnt er usikker og ofte skal støttes af voksnes ledetråde og strukturering – uanset om der er tale om et traumatisk overgreb eller en fredelig tur i zoologisk have. Endelig må det understreges, at mistanke om seksuel krænkelse af børn typisk udløser en følelsesmæssig og moralsk ophidselse hos forældre og pædagoger og andre voksne med ansvar for de pågældende børn. Et enkelt uddrag af dagens avis i skrivende stund² kan tjene til illustration. Under overskriften *Sexsag i vuggestue. Århus politi undersøger Århus Kommunes anmeldelse af pædagogmedhjælper* berettes blandt andet følgende:

Forældre til et af vuggestuebørnene henvendte sig med en mistanke om overgreb mod deres børn. I løbet af en time indkaldte [vuggestuens leder] personalet til et fællesmøde med familien. Torsdag blev der indkaldt til forældremøde. Samtidig blev pædagogmedhjælperen fritaget for tjeneste (...) På forældremødet i torsdags blev mistanken diskuteret. – Vi har i denne sag lagt vægt på, at forældrene så hurtigt som muligt skulle orienteres. Samtidig gav vi dem på mødet vejledning om, hvilke signaler børn i den alder udsender, hvis de har været udsat for seksuelle krænkelse [sic!]. Det resulterede i, at vi kort efter forældremødet fik endnu en henvendelse fra et andet forældrepar. (...) – Forældrene har været chokerede og bekymrede. En af vores pædagogiske konsulenter er derfor i institutionen hver dag. Vi er samtidig klar til at indkalde til et forældremøde igen med kort varsel, hvis det bliver nødvendigt, siger [vuggestuens leder].

-
2. Århus Stifttidende, 13. juli, 1999. Godt en måned senere fremgår det af en artikel i samme avis (17. august, 1999), at politiet har opgivet at rejse tiltale mod pædagogmedhjælperen. Denne ønsker at vende tilbage og genoptage sit arbejde i institutionen, men grundet forældreprotester tager han i stedet imod kommunens tilbud om andet arbejde. Godt en uge senere bliver pædagogmedhjælperen anholdt på ny og sigtet for »anden kønslig omgang end samleje« med børn i den omtalte daginstitution. Det sker på grundlag af udtalelser fra to børn, der tidligere er blevet videoafhørt af politiet, men nu fremkommer med mere detaljerede forklaringer, der betragtes som en bestyrkelse af mistanken. Dagen efter, nemlig den 27. august, fremgår det af dagspressen, at endnu en mandlig pædagogmedhjælper fra samme institution er blevet anholdt og sigtet for »anden kønslig omgang end samleje« med børnene. Begivenheden trækker store overskrifter. På forsiden af BT fældes der dom med ordene »Ny rystende afsløring: 8 børn sex-misbrugt i børnehaven«. Ved afslutningen af denne artikel var det endnu ikke afklaret, hvorvidt politiet ville rejse tiltale mod de to pædagogmedhjælpere.

Vuggestuens leder har uden tvivl handlet, som det forventes af ham, men samtidig turde det være indlysende, at der i en sådan situation let kan opstå en oppisket stemning, som kan tænkes at have indflydelse på troværdigheden af de beretninger, børnene fremkommer med. Ved en sådan mistanke føler de enkelte forældre et stærkt behov for finde ud af, om netop deres barn er blevet krænket og i givet fald hvordan. Det er ikke usandsynligt, at forældrenes behov for vished er større end børnenes behov for at fortælle – ikke mindst hvis mistanken er ubegrundet. Et lignende behov for viden om omfanget og indholdet af den formodede forbrydelse vil personalet i børnehaven naturligvis stå med. Det enkelte barn kan således blive udspurgt mange gange af forskellige voksne og blive genstand for en art af opmærksomhed, som det er uvant med. For at få barnet i tale kan der fra den voksne stilles forslag til konkrete episoder, som måske har fundet sted eller måske aldrig er foregået. Ligeledes vil den formodede krænker næsten uundgåeligt blive fremstillet i et mistænkeliggørende lys. Hvis den mistænkte er fritaget for tjeneste (som i aviseksemplet ovenfor), vil årsagen hertil skulle forklares for børnene. Mange vil måske vælge at sige, at han ikke må komme tilbage til vuggestuen, før politiet har fundet ud af, om han har gjort noget slemt. For at skabe en tryk atmosfære, hvor barnet har tillid til, at det kan åbne sig uden fare for repressalier, vil nogle voksne måske endda forsikre barnet om, at politiet passer på, at den mistænkte aldrig mere kan komme til at gøre noget slemt imod børn. Empirisk forskning viser, at sådanne voksen-inducerede fordomme mod bestemte personer kan overtages af børnene og farve eller fordreje deres svar (Ceci & Bruck, 1996). Et forhold jeg vil vende tilbage til senere. Det er af indlysende grunde umuligt at danne sig et fuldstændigt overblik over, hvor mange gange og under hvilke betingelser et barn er blevet udspurgt af sine forældre, pædagoger eller andre voksne før det første efterforskningsinterview i politiets regi. I de interviews, der foretages af politiet, vil barnet ligeledes blive udspurgt gentagne gange. Dels vil bestemte spørgsmål typisk blive stillet flere gange i løbet af samme interview (for at checke barnets troværdighed), og dels vil barnet ofte blive interviewet mere end en gang – ikke mindst i daginstitutionssager, hvor information fra mange børn skal sammenlignes og syntetiseres. I USA vurderes det, at et barn gennemsnitligt bliver interviewet tolv gange i løbet af en efterforskning, og hertil kommer den uformelle udspørgen i familien og af andre omsorgsgivere (Ceci & Bruck, 1996).

En sådan massiv efterstræbelse af sandheden er muligvis effektiv i forhold til at afdække seksuelle krænkelser, hvis sådanne rent faktisk har fundet sted. Imidlertid er der grunde til at tro, at samme type indsats kan fremkalde falske beskyldninger i en situation, hvor mistanken er helt eller delvist ubegrundet. Én ting er nemlig, hvorvidt børn pålideligt kan fortælle om hændelser, som faktisk har fundet sted. Et helt andet spørgsmål er, om børn kan bringes til at rapportere episoder, som aldrig er fo-

regået. Disse to spørgsmål er logisk set distinkte, men blandes desværre ofte sammen i diskussioner om børns pålidelighed. Jeg vil i det følgende gennemgå nogle forskellige forhold, som fremmer børns tilbøjelighed til at rapportere hændelser, som *ikke* har fundet sted. Risikoen er især til stede ved længerevarende og intensiv udspørgning omfattende følgende komponenter: 1) vokseninducerede fordomme mod konkrete personer, 2) gentagne spørgsmål, som kan besvares med ja eller nej, og 3) mange interviews, som kredser om en bestemt mistanke. Altså, forhold som netop ofte knytter sig til den situation, der opstår omkring et barn, der frygtes at være offer for en seksuel krænkelse (se Ceci & Bruck, 1996, for en omfattende behandling af disse problemstillinger).

Vokseninducerede fordomme mod mistænkte personer

Især små børn overtager let voksne personers vurderinger og meninger. Derfor kan de fordomme, som voksne fremsætter omkring en person, der er mistænkt for at have begået seksuelle overgreb, formentlig komme til at farve barnets vurderinger af samme person og muligvis direkte fordeje barnets gengivelse af den pågældende persons handlinger. En sådan mekanisme er blandt andet blevet påvist af Lepore & Sescio (1994). I undersøgelsen indgik 51 børn mellem 4 og 6 år. Hvert af disse børn havde et kort, individuelt samvær med en mandlig assistent, hvorunder der foregik en række harmløse ting. Manden tog for eksempel en guitar frem, fik barnet til at stryge sine fingre hen over strengene. Han kom til at vælte et glas med blyanter, tog sin trøje af og fik barnet til at male i malebog. Umiddelbart efter blev hvert barn interviewet om episoden af en anden assistent. Halvdelen af børnene blev interviewet i en neutral tone. De oplysninger, som barnet kom med, blev blot ledsaget af opfordringer til at fortælle noget mere. Den anden halvdel blev derimod interviewet i en tone, der mistænkeliggjorde manden. Hver af barnets oplysninger om interaktionen blev ledsaget af kommentarer, der satte mandens handlinger i et dårligt lys (»Det havde han da ikke lov til. Det var ikke pænt af ham« etc., p. 110). Til sidst i interviewet blev der hos alle børnene stillet forslag til en række handlinger, der ikke havde fundet sted, såsom: »Tog han også noget af dit tøj af?« »Andre børn har fortalt, at han kyssede dem. Kyssede han også dig?« (p. 110). Resultaterne viser, at de børn, som blev interviewet i en tone, der tog afstand fra assistentens aktiviteter, også accepterede væsentligt flere af de vildledende forslag. En trediedel af disse børn (nemlig 9 ud af 27) broderede endda selv videre ved at give konkrete detaljer. På det vildledende spørgsmål: »Tog han også noget af dit tøj af?« svarede en dreng således: »Ja, mine sko og mine strømper og mine bukser. Men ikke min skjorte.« Sådanne urigtige uddybninger blev ikke fundet hos børnene i det neutrale interview, omend der også var nogle af disse børn, der bekræftede de vildledende forslag med et ja.

En lignende undersøgelse blev foretaget af Leichtman & Ceci (1995). Den adskilte sig fra den ovenfor beskrevne ved at de mistænkeliggørende kommentarer blev præsenteret forud for børnenes møde med en konkret person, som blev kaldt for Sam Stone. Børn mellem 3 og 6 år deltog i undersøgelsen. Den ene halvdel af børnene hørte forskellige devaluerende historier om Sam Stone én gang om ugen i en måned forud for Sam Stones besøg på institutionen. Sam Stone blev overfor disse børn beskrevet som en gemytlig, men meget klodset person, der altid kom ud for ulykker og kom til at ødelægge ting. Den anden halvdel af børnene fik ingen information om Sam Stone forud for dennes besøg. Ved selve besøget skete der nærmest intet: Sam Stone trådte ind i lokalet til de forskellige børnegrupper, hilste på pædagogen, bemærkede at han kendte den historie, der blev læst højt og gik igen, idet han vinkede til børnene. Efter Sam Stones besøg blev børnene præsenteret for en iturevet bog og bamse indsmurt i maling, og de blev spurgt, om de vidste, hvem der havde gjort det. Blandt de børn, der ikke var blevet påvirket med devaluerende beretninger om Sam Stone, var der kun to, der antydede, at Sam Stone kunne være synderen. Mange af de børn, der havde hørt de mistænkeliggørende historier, foreslog derimod, at det kunne være ham. Størst var mistroen blandt de yngste (tre-fireårige) hvor over 37% af børnenes svar pegede på Sam Stone som den skyldige, og 3 af disse yngste børn berettede endog, at de med egne øjne havde set ham rive bogen i stykker eller overstænke bamsen med maling³.

Når der rejses mistanke mod en ansat i daginstitution, vil mistænkeliggørelsen som tidligere nævnt nærmest uundgåeligt blive bemærket af børnene. De ovenfor beskrevne undersøgelser tyder på, at noget sådant kan farve børnenes udtalelser om samme person, muligvis i så høj grad, at direkte usandheder kan snige sig ind i børnenes beretninger. Undersøgelsen af Sam Stone viser endvidere, at negative fordomme og vurderinger, som spredes omkring en person, før en eventuel mistanke formuleres, kan præparere børn til efterfølgende at bekræfte mistankens indhold. Denne observation er ikke uvæsentlig i forhold til daginstitutionssager, hvor den mistænkte i flere kendte tilfælde har været genstand for forældreklager eller samarbejdsproblemer, før mistanken om seksuelle overgreb opstod (se for eksempel Little Rascal sagen og Vadstrupgård-sagen beskrevet i denne artikels indledning).

3. Der indgår yderligere eksperimentelle betingelser i eksperimentet, som ikke er direkte relateret til spørgsmålet om vokseninducerede fordomme og derfor udeladt her.

Gentagne spørgsmål, som kan besvares med ja eller nej

Når en voksen udsættes for genkommende spørgsmål, kan det have en gavnlig indflydelse på hukommelsen. Den teoretiske forklaring er, at hver gang spørgsmålet stilles, aktiveres den del af hukommelsen, der er relevant for svaret. Det relevante materiale vil herved blive bragt frem i bevidstheden, og efterhånden kan der dukke flere detaljer op, end man var i stand til at huske, da spørgsmålet blev stillet første gang. En sådan effekt kaldes for hypermnesi (e.g., Erdelyi, 1994) og hypermnesi-effekten er også undertiden fundet hos børn (se oversigter hos Fivush & Schwarzmueller, 1995; Poole & White, 1991). Det skal imidlertid ikke forlede os til optimisme, for et langt mere almindeligt resultat er, at gentagelser af identiske spørgsmål under samme interview fører til inkonsistente svar hos børn. Dette gælder i særdeleshed, hvis de spørgsmål der stilles, kan besvares med ja eller nej. Når sådanne spørgsmål gentages i den samme samtale, vil barnet ofte skifte hest i vadestedet og ændre et ja til et nej, eller omvendt. Det skyldes næppe, at barnet først husker ét og dernæst det modsatte. Forklaringen antages i stedet at være, at barnet prøver at gætte baggrunden for, at spørgsmålet bliver gentaget, og i den forbindelse slutter sig frem til, at han eller hun nok har svaret forkert, sidste gang spørgsmålet blev stillet. Det ændrede svar kan altså ses som et forsøg på at tilfredsstille interviewerens, snarere end som udtryk for en defekt ved barnets hukommelse. Som med så mange andre vidnepsykologiske problemstillinger er dette problem størst ved yngre børn. Poole & White (1991) undersøgte reaktionen på gentagne spørgsmål i fire forskellige aldersgrupper, nemlig fireårige, seksårige, otteårige og voksne. Gentagelser af åbne spørgsmål (e.g., »hvordan så manden ud?«) hverken forringede eller forbedrede svarene i nogle af aldersgrupperne. Der var altså ingen hypermnesi-effekt. Gentagelser af spørgsmål, der kunne besvares med ja eller nej, førte derimod til væsentligt flere inkonsistente besvarelser blandt de fireårige end i de ældre aldersgrupper.

Denne fluktueren mellem bekræftelse og afkræftelse af mistanke, som gentagne ja/nej spørgsmål kan afstedkomme hos mindre børn, kan i værste fald betyde, at det alene er timingen af interviewet, der afgør om slutresultatet bliver et ja eller et nej. Vi så et eksempel på dette i det uddrag, jeg tidligere bragte af et forhør med et barn i Little Rascal sagen i USA (se afsnittet om udvikling af selvbiografisk erindringsevne), og Ceci & Bruck (1996) bringer mange lignende eksempler fra udskrifter af forhør med børn. Til illustration bringes her et uddrag af et interview med et af børnene i Kelly Michaels sagen (p. 122, min oversættelse. Sagen er kort beskrevet i denne artikels indledning):

Interviewer: Når Kelly kyssede dig, puttede hun så nogen sinde sin tunge ind i munden på dig?

Barn: Nej.

Interviewer: Fik hun nogen sinde dig til at putte din tunge ind i munden på hende?

Barn: Nej.

Interviewer: Blev du nogen sinde tvunget til at kysse hendes vagina?

Barn: Nej.

Interviewer: Hvem af børnene blev tvunget til at kysse hendes vagina?

Barn: Hvad er det?

Interviewer: Nej det er mit legetøj, min radio ... Hvem af børnene blev tvunget til at kysse hendes vagina?

Barn: Mig.

Vi kan kun gætte på, hvad der til sidst fik barnet til at ændre sit svar. Måske ville han bare have fred for flere spørgsmål og skønnede, at en bekræftelse af mistanken var den mest effektive måde at nå det resultat på. Det kan imidlertid også være, at interviewerens vedholdende udspørgen til sidst trængte igennem nogle forsvarsmekanismer hos barnet, og derved fik barnet til at indrømme sin deltagelse i en skamfuld episode. I princippet er begge fortolkninger mulige, og det er op til intervieweren at vælge. I interviews med børn ligger der således ofte en stor fortolkningsopgave hos den voksne, og det er af samme grund vigtigt, at den voksne forholder sig så neutralt som muligt, og ikke kun søger at få en mistanke bekræftet, men i lige så høj grad prøver at få den afkræftet.

Mistanke-fikserede interviews

I starten af denne artikel var jeg inde på, at små børns erindringsevne som regel er afhængig af voksnes ledetråde og strukturering. Så længe den voksne ved, hvad barnet har oplevet (og dermed kan forventes at huske), har den voksne ledetråde mulighed for at være velmotiverede og præcise. Ydermere kan den voksne korrigere, hvis barnet fortæller noget, som ikke fandt sted, eller blander flere begivenheder sammen. Sådan er det imidlertid ikke, hvis den voksne ikke ved, hvad der er foregået, men blot har en mistanke, som han eller hun udforsker ved at stille barnet en række specifikke spørgsmål begrundet i denne mistanke. Her løber den voksne en stor risiko for (helt utilsigtet) at stille vildledende spørgsmål. Et eksperiment af Ceci, Leictman & White (se Ceci & Bruck, 1996) påviser, at den hypotese en interviewer har om en bestemt begivenheds indhold, i høj grad præger børnenes svar. Hvis interviewerens hypotese er korrekt, bliver børnenes svar også langt overvejende korrekte. Hvis interviewereren derimod har en forkert hypotese, fører det til forkerte svar hos en betydelig del af børnene og især hos tre-fireårige. Små børn husker ganske enkelt ikke særligt selvstændigt. Deres verbale erindringer er typisk noget, der skabes i samarbejde og samtale med voksne. Derfor er børns pålidelighed meget afhængig af kvaliteten af den hjælp, der gives

fra voksen side. Hvis den voksnes ledetråde og strukturerende fortolkninger er præget af en bestemt mistanke, er det højest tænkeligt, at det i visse tilfælde fører til en bekræftelse af mistanken – også selv om den er ganske ubegrundet. Voksnes hjælp kan altså blive vildledende og dermed påvirke barnet til at fortælle ting, som ikke er sket.

Forældres påvirkning

Poole & Lindsay (1995) undersøgte, hvorvidt forældre kan komme til at påvirke deres børn til at rapportere episoder, som aldrig har fundet sted, ved at give sproglige beskrivelser af sådanne episoder for barnet. I undersøgelsen havde børn mellem 3 og 7 år et individuelt møde med »Mr. Science«, som lavede forskellige videnskabelige demonstrationer for barnet (blandt andet omkring magnetisme), som barnet herefter selv fik lov til at prøve. Kort efter sessionen med Mr. Science blev børnene interviewet enkeltvis og stillet en række åbne spørgsmål (såsom »Hvad så du? Hvad hørte du? Hvad var det i rummet?«), og barnet blev opfordret til at fortælle så meget, som han eller hun kunne komme i tanke om. Under dette åbne interview klarede børnene sig godt. Selv de yngste børn gav meget få urigtige oplysninger, omend deres beretninger var mindre righoldige end de ældre børns. Tre måneder senere blev en del af børnene interviewet igen. Forud for dette interview havde deres forældre tre dage i træk læst historier op for barnet om barnets møde med Mr. Science. I disse historier indgik der en række små episoder, som ikke var forekommet i virkeligheden – blandt andet at Mr. Science havde stukket noget »ulækkert« i munden på barnet eller tørret barnet med en »ulækker« klud. Ved det efterfølgende interview blev børnene på ny bedt om at fortælle så meget, som de kunne huske fra deres oprindelige møde med Mr. Science. Skønt det blev understreget for børnene, at det var deres eget møde med Mr. Science, det gjaldt, berettede ikke mindre end 41% (7 børn) spontant om episoder, som de kun havde hørt i de historier, forældrene havde læst op. Da der blev stillet konkrete ja/nej spørgsmål til episoder, der enten havde fundet sted i virkeligheden eller kun i historien, bekræftede alle børn – med en enkelt undtagelse – en eller flere af de opdigtede episoder. Og 88% (15 børn) gav endda uddybende beskrivelser af disse (for eksempel »Jeg var så beskidt på mine hænder og i mit hoved, så ... «, p. 148, min oversættelse). Når interviewerens spurgte ind til, om barnet virkelig selv havde oplevet tildragelsen eller blot hørt det i historien, fastholdt 76% af børnene, at de virkelig selv havde oplevet det. Undersøgelsen viser altså, at børn i førskolealderen har ret let ved at overtage forældres verbale beskrivelser af konkrete hændelser og tilsyneladende forveksle disse med noget, som de selv har oplevet. Et forhold som formodentlig dels må tilskrives børnenes generelle tillid til deres forældre, og dels at børn i højere grad end voksne foretager fejlattribuering af informationskilder (et fænomen jeg vil vende tilbage til). Samtidig dokumenter Poole & Lindsays undersøgelse, at åbne spørgsmål ved

et politiforhør ikke er nogen garant imod falske vidneudsagn, hvis der forud herfor er blevet stillet en række forslag til konkrete hændelser fra forældres side.

Sidstnævnte er svært at undgå for en bekymret forælder, der vil have sit barn i tale. En mor til et af børnene i Little Rascal sagen fortæller således i retten, at hun udspurgte sin søn fra slutningen af januar frem til slutningen af april. Først i slutningen af april tilkendegav han, at Bob Kelly havde tvunget ham til oralsex. Det gav anledning til følgende ordveksling mellem moderen og forsvareren i retten (Ceci & Bruck, 1996, p. 114, min oversættelse):

Forsvarer: Javel, var det nogle ting, han bragte frem af sig selv?

Mor: Nej, Sir, det gjorde han ikke.

Forsvareren: Hvordan fremkom de udtalelser så?

Mor: Fordi jeg spurgte ham ... han havde hørt det mindst en gang om ugen, siden jeg begyndte at udspørge ham, og den sidste uge hørte han det hver dag.

...

Forsvareren: Du har hidtil nævnt omkring din udspørgen af Dick, at du var ret konkret i dine udtalelser overfor ham ved at spørge ham, hvorvidt Bob havde gjort det ene og det andet; satte du ord på bestemte handlinger?

Mor: Ja, Sir. »Har Bob nogen sinde stoppet sin finger op i din numse?« Den slags ting, Sir, ja, det gjorde jeg.

Forsvareren: Og skete det somme tider, at du fik nej til de spørgsmål?

Mor: Det var »nej« det meste af tiden. Det meste af tiden vidste han ikke, hvad jeg snakkede om.

Falske bekræftelser af hele hændelsesforløb

Ved Poole & Lindsays (1995) undersøgelse så vi, at børn via forældres påvirkning kunne bringes til fejlagtigt at bekræfte nogle detaljer under et tidligere begivenhedsforløb, for eksempel at Mr. Science havde stukket noget »ulækkert« i munden på barnet. En ting er imidlertid sådanne isolerede detaljer ved en begivenhed, noget andet er hele begivenhedsforløb. Kan børn via gentagen udspørgen bringes til at bekræfte indholdet af hele hændelsesforløb, som aldrig har fundet sted? En del forskning er blevet lavet i de senere år med henblik på at undersøge det spørgsmål. Disse undersøgelser viser samstemmende, at man løber en alvorlig risiko ved over adskillige samtaler at stille forslag til hændelser, som ikke har fundet sted. Hos Ceci, Loftus, Leightman & Bruck (1994) blev 48 børn mellem 3 og 6 år interviewet 11 gange med en uges interval om nogle opdigtede oplevelser (f.eks. en flyvetur i varmluftballon). Ved hvert interview, som varede cirka en halv time, fik barnet forelagt beskrivelser af fire opdigtede hændelser og fire hændelser, som barnet virkelig havde oplevet ifølge dets forældre. Ved hvert interview blev barnet endvidere

bedt om at forestille sig indholdet af disse begivenheder og tænke nøje over, om det kunne være noget, han eller hun selv havde oplevet. Ved det tolvte interview (med en ny interviewer) bekræftede børnene i godt 40% af tilfældene, at de personligt havde oplevet de opdigtede begivenheder. McBrien & Dagenbach (1998) udførte en lignende undersøgelse. Allerede ved et sjette interview bekræftede over halvdelen af de tre-fireårige (8 børn ud af 15 mulige) en eller flere af de fiktive hændelser. Det gjorde ingen forskel, om hændelserne med en vis sandsynlighed kunne være foregået (som at finde en stor krukke slik på vej hjem) eller var klart usandsynlige (som at have set en alligator spise et æble i en flyvemaskine). De fleste af de børn, der bekræftede de opdigtede hændelser, fastholdt ydermere hændelsernes falske autenticitet, når intervieweren gik dem på klingen og spurgte, om de var helt sikre på, at det var sket. Endvidere gav mange af børnene på egen hånd uddybende beskrivelser af detaljer ved hændelsesforløbet som i følgende eksempel (p. 516, min oversættelse):

Interviewer: Er det virkelig sket? Har du nogen sinde set en alligator spise et æble i en flyvemaskine?

Barn: Ja.

Interviewer: Hvad sagde du?

Barn: Det er virkelig sket.

Interviewer: Er du sikker?

Barn: Ja.

Interviewer: Kan du fortælle mig noget mere om det?

Barn: Ummm, han var en rigtig alligator og han kom over til mig og lod mig kæle for ham, og han bed mig ikke. Han var min alligator og han var min alligator men så døde han og kom op i himlen.

Interviewer: Er det *rigtigt* sket?

Barn: Ja, han var under min seng og han var et kæledyr, og så da vi var oppe i flyvemaskinen så slikkede han mig lige her (peger på et sted på låret).

Interviewer: Han slikkede dig, da I var oppe i flyvemaskinen?

Barn: Ja.

Det kan naturligvis ikke vides, om barnet her blot opfatter spørgsmålene som invitation til leg, eller om barnet virkelig har taget den opdigtede begivenhed til sig som en falsk erindring og dermed føler sig overbevist om at have oplevet noget, som i virkeligheden aldrig har fundet sted (se en belysning af problemet omkring falske erindringer hos Berntsen, 1998). Det forhold, at tilbøjeligheden til at bekræfte begivenhederne øges med antallet af interviews, tyder imidlertid mest på det sidste. Falske erindringer forklares nemlig almindeligvis som resultat af en sammenblanding af informationskilder. Efterhånden kommer barnet til at tro, at de billeder og forestillinger, som han eller hun har dannet sig under interviewene, faktisk stammer fra egentlige oplevelser (Ceci et al., 1994).

Fejlattribuering af informationskilder er et kendt fænomen inden for vidnepsykologisk forskning. Også voksne kan tage fejl med hensyn til, om en bestemt detalje er noget, de har set med egne øjne eller efterfølgende fået fortalt af andre (e.g., Lindsay, 1990). Og når voksne interviewes over flere gange og herunder opfordres til aktivt at forestille sig indholdet af opdigtede barndomshændelser, kan nogle voksne ligeledes bringes til at udvikle falske erindringer om hele begivenhedsforløb (Hyman & Pentland, 1996; Loftus, 1993, 1997). Det er derfor ikke så underligt, at samme fænomen kan konstateres hos børn.

Man kan med rette indvende, at der er en væsentlig forskel på harmløse forestillinger som at se en alligator spise et æble i flyvemaskine og forestillinger om ubehagelige overgreb på barnets krop. Følgelig kan man mene, at den kendsgerning, at børn kan bringes til at bekræfte førstnævnte type fantasi historier, ikke udtaler sig om børns tilbøjelighed til at bekræfte og uddybe ubegrundede mistanker om følelsesmæssigt belastende episoder. Indvendingen er berettiget, men der må samtidig tages et væsentligt forbehold imod den, nemlig dette at seksuelle overgreb vel kun er følelsesmæssigt belastende for de børn, der faktisk har været udsat herfor. Beskrivelser af uterlig adfærd fra voksenalderen kunne muligvis af ikke-misbrugte børn opfattes som en interessant eller skør historie, måske på linie med en æblespisende alligator i en flyvemaskine. Af etiske grunde kan man naturligvis ikke gøre dette spørgsmål til genstand for empirisk forskning. Det må imidlertid nævnes, at nogle af de vidneudsagn, der er fremkommet for eksempel i Bjugnsagen (se ovenfor), kunne tyde på en ret livlig barnefantasi, når det handler om uterlighed fra voksenalderen side. Eksempelvis berettede børnene, at de havde set voksne mænd stå på række og onanere i røde plastikspande (Hausgjerd, 1994b).

Ingen sikkerhed imod falske vidneudsagn

Et urigtigt vidneudsagn behøver ikke at være en bevidst løgn. Som nævnt ovenfor kan det i stedet være en falsk erindring, fremkommet for eksempel ved en fejlattribuering af informationskilder. En person kan altså tale usandt i god tro. Medmindre der er uafhængig evidens i form af for eksempel klare tekniske beviser, findes der ingenting, der kan garantere et vidneudsagns overensstemmelse med sandheden. Det gælder for voksnes udtalelser såvel som for børns. I den offentlige debat fremsættes imidlertid nu og da nogle synspunkter, som giver indtryk af, at der med hensyn til børns vidneudsagn findes sikre måder at skelne sandt fra usandt. Jeg vil gennemgå (og afvise) et par af de synspunkter her.

»Man kan se på børn, hvis de siger noget, der ikke passer«

Det hævdes undertiden, at man direkte kan se på børn, om de taler usandt. Synspunktet er ikke ualmindeligt i danske psykologkredse og er ligeledes ifølge en artikel i *Børn & Job* (Rantorp, 1998) blevet fremført af de betjente, der stod for afhøringen af børnene i Vadstrupgårdsagen. Påstanden finder imidlertid ingen støtte i videnskabelig forskning, tværtimod. Ceci et al. (1994) viste en videooptagelse af 10 børn til 12 kliniske psykologer med særlig ekspertise på børneområdet. Fem af børnene berettede om en autentisk hændelse, og fem børn berettede om en sandsynlig, men fiktiv, hændelse, som havde fået falsk erindringsstatus for dem i løbet af gentagne interviews, som beskrevet ovenfor. Eksperternes opgave var at vurdere, hvilke af børnene der talte henholdsvis sandt og usandt. Deres samlede præstation var meget dårlig, idet de gennemsnitligt tog fejl i halvdelen af tilfældene, og således ikke hævdede sig over chanceniveau. Forklaringen kan måske være, at børnene selv var overbeviste om de opdigtede hændelsers rigtighed og derfor også kom til at virke meget overbevisende udadtil. Det rokker imidlertid ikke ved det højst problematiske i at tro, at bestemte ekspertgrupper er i besiddelse af en slags sjette sans, der gør det muligt for dem at skelne sandt fra usandt i børns forklaringer. Undersøgelsen blev gentaget siden af Leichtman & Ceci (1995) med inddragelse af et større ekspertpanel bestående af 119 personer, men med præcist samme beskæmmende resultat.

Overensstemmende beretninger fra mange børn

Mange mennesker vil umiddelbart mene, at når et vist antal børn fortæller det samme, ja, så må der også være noget om det. I de daginstitutionssager, jeg omtalte i artiklens indledning, så vi eksempler på, at op imod 90 børn fremkom med overensstemmende vidneudsagn. Er vi da ikke nødt til at tro dem? Er det overhovedet muligt, at så mange børn kan fortælle enslydende historier, hvis de ikke passer? Her må der mindes om, at overensstemmende vidneudsagn kun kan støtte op om hinandens gyldighed, hvis disse vidneudsagn er fremkommet *uafhængigt* af hinanden. Og der er mange grunde til at tro, at det som regel ikke vil være tilfældet i daginstitutionssager om seksuelle overgreb. For det første taler børnene sammen indbyrdes og kan derved blive påvirket af hinanden. For det andet taler børnenes forældre sammen indbyrdes, og den enkelte forælder vil utvivlsomt nu og da inkorporere påstande, som andre børn er fremkommet med, i sin udspørgen af eget barn. For det tredje kan der under politiforhør refereres til ting, som andre børn allerede har fortalt. Det kan fungere som en art social pres. Allerede i begyndelsen af dette århundrede viste Binet (1900, se Ceci & Bruck, 1996), at børn prøver at afpasse deres svar efter gruppens. Et uddrag af et forhør med et af børnene

i Kelly Michaels sagen kan illustrere den påstand Ceci & Bruck, 1996, p. 149, min oversættelse):

Interviewer: Så du nogen sinde, at det blødte fra hendes vagina?

Barn: Umm Hmmm.

Interviewer: Så du hende nogen sinde tage noget ud af hendes vagina med blod på? Så du nogen sinde noget i den retning? Gjorde du?

Barn: Nææh.

Interviewer: Nå, han sagde ja.

Barn: Nej, altså! Nej.

Interviewer: Kom nu, ærlig talt.

Barn: Altså! Nej ... Du er grov!

Interviewer: Ja, det er måske groft, men andre børn fortæller mig, at de så hende trække noget ud, og så tænker jeg bare på, om du også har set hendes vagina bløde på den måde.

Barn: Nåååh, ja.

I det hele taget må det siges, at såfremt det er den eller de samme person(er), der udspørger børnene, er børnenes vidneudsagn ikke fremkommet uafhængigt af hinanden. Netop ved børn i førskolealderen må der (som nævnt adskillige gange i denne artikel) ofte stilles ret specifikke spørgsmål for at få noget frem. Og hvis indholdet af disse spørgsmål er forslag til episoder, som andre børn har fortalt om eller bekræftet via en ledende spørgeteknik, ja, så er det klart, at børnene med den voksne som mellemed i høj grad kan komme til at påvirke hinanden (se en mere uddybet diskussion af denne problemstilling hos Ceci & Bruck, 1996). Det kan måske forklare, hvorfor børns vidneudsagn efter længere tids efterforskning og forhør undertiden synes at svulme op af fantasifuldheder – som vi blandt andet så i Little Rascal sagen, hvor 90 børn stod bag anklager om sex med dyr, drab på spædbørn, og hvor flere endog berettede, at de var blevet kastet ud til hajer under sejlture.

For at kunne betragte børnenes vidneudsagn som uafhængige af hinanden, skal man i princippet sikre sig følgende: Børnene taler ikke sammen. Forældrene taler ikke sammen. Børnene interviewes af forskellige polititjenestemænd, som heller ikke taler sammen indbyrdes, og som er uvidende om hinandens hypoteser. En sådan situation synes umulig at opnå i en konkret sag om seksuelle overgreb i en daginstitution, men meget kan nås ved at voksne forholder sig kritisk til egen spørgeteknik, og at alle politiforhør optages på bånd og løbende gennemgås af uafhængige bedømmere (for eksempel kollegaer), der kan få øje på fejl og ledende spørgeteknik, hvor interviewer selv har været blind. Endvidere ville det være tjenligt rutinemæssigt at indkalde forældre som vidner i selve retssagen for herved at danne sig et overblik over, hvordan og hvor ofte de har udspurgt deres børn – om de for eksempel undervejs har foreslået hændelser, som ligner de episoder barnet afslutningsvis beretter om.

Mine forslag er ikke begrundet i en mistro til hverken børnenes forældre eller politiet, men i den betragtning at vidneudsagnets tilblivelseshistorie er mindst lige så relevant for vurderingen af vidnebevisets styrke som barnets formuleringer og fremtrædelse på en video-optagelse. Hvorvidt de nævnte tiltag er praktisk og ressourcemæssigt gennemførlige, er jeg ikke i stand til at vurdere, men ud fra en psykologisk vurdering er de i høj grad ønskelige.

Sammenfatning: Opgør med fire dogmer omkring pålideligheden af børns vidneudsagn

Jeg vil lade afslutningen på denne artikel forme sig som et opgør med en række dogmer om børns erindringsevne og pålidelighed – dogmer som har været ret fremherskende i den offentlige debat herhjemme. Behandlingen af disse dogmer vil samtidig tjene som en sammenfatning af denne artikels indhold.

DOGME 1: Børn er fuldt så kapable som voksne til at huske deres personlige oplevelser

Det er ganske enkelt forkert. Erindringsevnen er en færdighed, som udvikles op igennem barndommen på linie med andre kognitive og sociale færdigheder. Børn i førskolealderen er i vid udstrækning afhængig af voksnes ledetråde og hjælp til strukturering, når de har til opgave at genfortælle en bestemt hændelse. Skønt problemet er størst hos de mindste børn, fortsætter behovet for voksenhjælp op igennem førskolealderen. Det udelukker imidlertid ikke, at selv små børn spontant kan komme i tanke om en konkret oplevelse, hvis de for eksempel ser en genstand eller befinder sig et sted, der minder dem om den. Det er i stedet dette målrettede og viljestyret at hente en bestemt erindring frem, som er de mindre børns svaghed, og hvor behovet for voksenstøtte især sætter ind.

Samtidig tyder flere undersøgelser på, at mindre børn glemmer hurtigere end ældre børn (og voksne). Det betyder ikke, at mindre børn glemmer alting, men blot at de glemmer noget, og at de hurtigere bliver usikre i deres genfortællinger af, hvad der er foregået. Det skyldes antageligt, at de har foretaget en svagere indkodning af oplevelsen, fordi de ikke har så mange begreber og forståelsesredskaber til rådighed som ældre børn og voksne. Oplevelser som har fundet sted før toårsalderen er som regel ikke tilgængelig for en bevidst genkaldelse senere i barndommen – formentlig af samme grund. Det skal imidlertid ikke forlede os til at tro, at overgreb og omsorgssvigt ikke sætter spor hos et lille barn. Blot er der tale om, at mishandlingen højst sandsynlig ikke vil være tilgængelig for en bevidst og verbaliserbar erindring senere i livet.

DOGME 2: Små børn er ikke mere påvirkelige end ældre børn (og voksne), når der spørges til en følelsesmæssigt ubehagelig begivenhed

Også dette dogme må afvises. Langt den overvejende del af de undersøgelser, der er lavet omkring påvirkelighed overfor vildledende spørgsmål og forslag, har konstateret klare aldersrelaterede forskelle, således at mindre børn alt andet lige er mere påvirkelige end ældre børn, som igen alt andet lige er mere påvirkelige end voksne. Det gør ingen afgørende forskel på det mønster, at der spørges til en følelsesmæssigt ubehagelig oplevelse. De aldersrelaterede forskelle står stadig til troende, omend vildledende spørgsmål, der alluderer et seksuelt overgreb, ofte bliver mødt med større resistens end andre typer spørgsmål, men igen er resistensen altså mindre i de yngre aldersgrupper end i de ældre.

DOGME 3: Børn digter ikke, og slet ikke om så ubehagelige ting som traumatiske overgreb

I denne artikel er blevet givet flere eksempler på undersøgelser, som har påvist, at børn – ud over at bekræfte et vildledende spørgsmål med ja – selv kan tilføje uddybende detaljer til hændelser, der aldrig er foregået. Af samme grund kan disse detaljer næppe stamme andre steder fra end barnets fantasi. Vi har ligeledes set, at børn ved gentagen udspørgen kan bringes til at bekræfte og uddybe indholdet af fiktive begivenheder – som at have set en alligator spise et æble i en flyvemaskine. I Pynoos & Naders (1988) undersøgelse af børns erindringer om et snigskytte angreb i en skolegård så vi, at mange af de børn, der havde befundet sig i relativ sikkerhed, digtede sig tættere på farezonen, end tilfældet virkelig havde været, og i den forbindelse fortalte, at de havde set sårede og dræbte, skønt sådanne observationer ikke var mulige fra de steder, de havde befundet sig på under angrebet. Lepore & Sescos (1994) undersøgelse viste, at vokseninducerede fordomme mod en bestemt person fik nogle børn til fejlagtigt at bekræfte, at manden havde kysset dem og taget noget af deres tøj af. Nogle af dem gav endda uddybende beskrivelser af disse intimiderende handlinger, som altså aldrig havde fundet sted. Kort sagt, børn kan godt digte – herunder også om ubehagelige oplevelser.

Imidlertid er der en vis sandhed i, at det ikke er børnenes fantasi, der er det væsentligste problem. Netop fordi børn ofte må spørges meget direkte for at få noget frem, kan det let blive de voksnes fantasi, der er det afgørende problem. Indholdet af de spørgsmål, som den voksne part stiller, bestemmer i vidt omfang, hvad barnet forholder sig til og eventuelt bekræfter og uddyber. »Fantasifulde« svar og beretninger fra for eksempel en tre-fireårig vil derfor ofte kunne tilskrives fantasifulde spørgsmål og forslag fra voksenside.

DOGME 4: Det er nødvendigt at udspørge børn målrettet og flere gange, før man kan forvente at få sandheden frem.

Dette dogme er for så vidt rigtigt, men kan ikke antages uden en vigtig tilføjelse, nemlig at man herved løber en væsentlig risiko for at få barnet til at bekræfte noget, som ikke er sket. Børn i førskolealderen kan pålideligt genfortælle hændelser, de har oplevet, hvis de stilles helt åbne spørgsmål (såsom »fortæl hvad der skete«), og bedst går det, hvis de spørges ud, kort efter hændelsen har fundet sted. Imidlertid er små børn ofte ret fāmælte, når de stilles sådanne åbne spørgsmål. Ydermere har vi set, at også lidt større børn kan være tilbageholdende med at fortælle om intimiderende oplevelser, når de blot stilles åbne spørgsmål. For at få noget frem er man altså ofte nødt til at spørge ret konkret og flere gange, og netop herved løber man risikoen for at påvirke barnet til at berette ting, som ikke har fundet sted. Til en vis grad er det altså et valg mellem pest og kolera: Hvad vil vi helst have? Fortielser eller falske bekræftelser?

Som omsorgsgiver kan man måske mene, at ud fra et hensyn til barnet er risikoen for falske bekræftelser et mindre problem end risikoen for fortielser af seksuelle krænkelser. Så simpelt tror jeg imidlertid ikke man kan stille det op. For det første indikerer erfaringer fra Norge, at barnet ofte lider under politiefterforskningen og den retlige behandling, selv i tilfælde, hvor seksuelt misbrug er dokumenteret (Toverud, 1996). Og i tilfælde, hvor et misbrug ikke har fundet sted, men hvor barnet alligevel indrulleres i politiefterforskning og retssag, kan man forestille sig, at en sådan proces i sig selv er traumatiserende. Det er i høj grad tænkeligt, at en gentagen mistanke-fokuseret udspørgen, som sluttelig fører til, at barnet bekræfter noget, som ikke er foregået, i høj grad kan være til skade for den erindringsevne og den dertil knyttede identitetsfølelse, som netop udvikler sig i disse unge barneår. Man kan forestille sig, at der opstår en manglende tillid hos barnet, der både kan omfatte barnet selv, såvel som de voksne, der har udspurgt det, og i et velment forsøg på at få sandheden frem suspenderet hensynet til barnets skrøbelige grænser.

REFERENCER

- BERNTSEN, D. (1998). Man kan ikke binde ånd. *Psyke & Logos*, 19, 31-67.
- BRUCK, M., CECI, S.J., FRANCOUR, E., & RENICK, A. (1995). Anatomically detailed dolls do not facilitate preschoolers' reports of a pediatric examination involving genital touching. *Journal of Experimental Psychology: Applied*, 1, 95-109
- CECI, S.J. & BRUCK, M. (1993). The suggestibility of the child witness: A historical review and synthesis. *Psychological Bulletin*, 113, 403-439.
- CECI, S.J. & BRUCK, M. (1996). *Jeopardy in the courtroom. A scientific analysis of children's testimony*. Washington: American Psychological Association.
- CRAIK, F.I.M. & LOCKHART, R.S. (1972). Levels of processing: A framework for memory research. *Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior*, 11, 671-684.

- DELOACHE, J.S., KEVIN, M.F., & ROSENGREN, K.S. (1997). The credible shrinking room: Very young children's performance with symbolic and non-symbolic relations. *Psychological Science*, 8, 308-313.
- DET KRIMINALPRÆVENTIVE RÅD (1996). *Overgreb mod børn. Ser vi det? Gør vi noget? – en håndbog*. København: Det kriminalpræventive Råd
- ERDELYI, M.H. (1994). Hypnotic hypernesia. The empty set of hypernesia. *International Journal of Clinical and Experimental Hypnosis*, 42, 379-390.
- FIVUSH, R. (1998). Children's recollections of traumatic and non-traumatic events. *Report 35*, Department of Psychology, Emory University.
- FIVUSH, R. & HUDSON, J. A. (1990) (Eds.). *Knowing and remembering in young children*. Cambridge: Cambridge University Press.
- FIVUSH, R. & HAMOND, N.R. (1990). Autobiographical memory across the preschool years: Toward reconceptualizing childhood amnesia. In R. Fivush & J.A. Hudson (Eds.). *Knowing and remembering in young children*. (pp. 223-248) Cambridge: Cambridge University Press.
- FIVUSH, R. & SCWARZMUELLER, A. (1998). Children remember childhood: Implications for childhood amnesia. *Applied Cognitive Psychology*, 12, 455-473.
- FREUD, S. (1916/1982). *Forelæsninger til indføring i psykoanalysen*. København: Hans Reitzel.
- GOODMAN, G.S., HIRSCHMAN, J.E., HEPPS, D. & RUDY, L. (1991). Children's memory for stressful events. *Merrill-Palmer Quarterly*, 37, 109-158.
- HAUSGJERD, H. (1994a). En umulig oppgave. In Hausgjerd, H. (Ed.). *Hva skal vi tro? Etter Bjugn-saken*. (pp. 5-26). Oslo: Aschehoug.
- HAUSGJERD, H. (1994b) (Ed.). *Hva skal vi tro? Etter Bjugn-saken*. Oslo: Aschehoug.
- HYMAN, I. & PENTLAND, J. (1996). The role of mental imagery in the creation of false childhood memories. *Journal of Memory and Language*, 35, 101-117.
- KENDELL-TACKETT, K.A., WILLIAMS, L.M., & FINKELHOR, D. (1993). Impact of sexual abuse on children: A review and synthesis of recent empirical studies. *Psychological Bulletin*, 113, 164-180.
- KOOCHER, G.P., GOODMAN, G.S., WHITE, C.S., FRIEDRICH, W.N., SIVAN, A.B., & REYNOLDS, C.R. (1996). Psychological Science and the use of anatomically detailed dolls in child sexual abuse assessments. In M.E. Hertzog & E.A. Farber (Eds.) *Annual progress in child psychiatry and child development*. New York: Brunner/Mazel.
- LAWSON, L & CHAFFIN, M. (1992). False negatives in sexual abuse disclosure interviews. Incidence and influence of caretaker's belief in abuse in cases of accidental abuse discovery by diagnosis of STD. *Journal of Interpersonal Violence*, 7, 532-542.
- LEPORE, S.J. & SESCO, B. (1994). Distorting children's reports and interpretations of events through suggestion. *Journal of Applied Psychology*, 79, 108-120.
- LINDSAY, S. (1990). Misleading suggestions can impair eyewitnesses' ability to remember event details. *Journal of Experimental Psychology. Learning, Memory and Cognition*, 16, 1077-1083.
- LEICHTMAN, M.D. & CECI. S.J. (1995). The effects of stereotypes and suggestions on preschoolers' reports. *Developmental Psychology*, 31, 568-578.
- LOFTUS, E.F. (1993). The reality of repressed memories. *American Journal of Psychology*, 48, 518-537.
- LOFTUS, E.F. (1997). Creating False Memories. *Scientific American*, September, 51-55.
- MCBRIEN, C.M. & DALENBACH, D. (1998). The contributions of source misattributions, acquiescence, and response bias to children's false memories. *American Journal of Psychology*, 111, 509-528
- NELSON, K. (1993a). Explaining the emergence of autobiographical memory in early childhood. In A. C. Collins, S. E. Gathercole, M. A. Conway & P. E. M.

- Morris (Eds.): *Theories of memory* (pp. 355-387). Hove, Sussex: Lawrence Erlbaum associates.
- NELSON, K. (1993b). The psychological and social origin of autobiographical memory. *Psychological Science*, 4, 7-13.
- NORMANN, E.K. (1994). Kan doktoren vite om et barn er seksuelt misbrukt? In Hausgjerd, H. (Ed.). *Hva skal vi tro? Etter Bjugn-saken*. (pp. 46-64). Oslo: Aschehoug.
- ORNSTEIN, P.A., GORDON, B.N., & LARUS, D.M. (1992). Children's memory for a personally experienced event: Implications for testimony. *Applied Cognitive Psychology*, 59, 682-691.
- PERRY, N.W. & WRIGHTSMAN, L.S. (1991). *The child Witness. Legal issues and dilemmas*. Newbury Park: Sage
- PILLEMER, D.B.; PICARIELLO, M.L. & PRUETT, J. C. (1994). Very long-term memories of salient preschool events. *Applied Cognitive Psychology*, 8, 95-106.
- PILLEMER, D.B. & WHITE, S.H. (1989). Childhood events recalled by children and adults. In H.W. Reese, (Red.). *Advances in child development and behavior*, 21, (pp. 297-340). Orlando, F.L.: Academic Press.
- POOLE, D.A. & LINDSAY, D.S. (1995). Interviewing preschoolers: Effects on nonsuggestive techniques, parental coaching, and leading questions on reports of nonexperienced events. *Journal of Experimental Child Psychology*, 60, 129-154.
- POOLE, D.A. & WHITE, L.T. (1991). Effects of questions repetition on the eyewitness testimony of children and adults. *Developmental Psychology*, 27, 975-986.
- PYNOOS, R.S. & NADER, K. (1988). Children's memory and proximity to violence. *Journal of American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 28, 236-241.
- RANTORP, J. (1998). Børn lyver ikke. *Børn og Job*, 2, 1998.
- REESE, E. & FIVUSH, R. (1993). Parental styles of talking about the past. *Developmental Psychology*, 29, 596-606
- ROBINSON, J.A. (1986). Autobiographical memory: a historical prologue. In D.C. Rubin (Ed.). *Autobiographical memory* (pp. 19-24). New York: Cambridge University Press.
- SAYWITZ, K.J., GOODMAN, G.S., NICHOLAS, E., & MOAN, S.F. (1991). Children's memories of physical examination involving genital touch: Implications for reports of child sexual abuse. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 59, 682-691.
- SCHWARZ, E.D., KOWALSKI, J.M., MCNALLY, R.J. (1993). Malignant memories: Post-traumatic changes in memory in adults after a school shooting. *Journal of Traumatic Stress*, 6, 545-553.
- SPENCE, D. P. (1988). Passive remembering. In U. Neisser & E. Winograd (Eds.). *Remembering reconsidered. Ecological and traditional approaches to the study of memory* (pp. 311-325). New York: Cambridge University Press.
- SØRENSEN, T.V. (1999). *Misbrugt. Vadstrupgård – danmarkshistoriens største sag om seksuelt misbrug af børn*. København: Høgsted & Høgsted.
- TERR, L. (1988). What happens to early memories of trauma? A study of twenty children under age five at the time of the documented traumatic events. *Journal of American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 27, 96-104.
- TOVERUD, R. (1996). Barn og ungdom i terapi etter seksuelle overgrep. Deres syn på straffeforfølgning af overgriperne. *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, 33, 538-544.
- USHER, J.A. & NEISSER, U. (1993). Childhood amnesia and the beginnings of memory for four early life events. *Journal of Experimental Psychology: General*, 122, 155-165